

Kâşân Mirimâd Cami (Mescid-i Meydan) Vakfiyelerinin Değerlendirilmesi

Evaluation of the Waqfiyyas of the Mirimâd Mosque (Mesjid-i Maydan) in Kashan

Ayşe ATICI ARAYANCAN 
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İnsan ve Toplum
Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Osmaniye,
Türkiye.

Department of History, Faculty of Humanities and
Social Sciences, Osmaniye Korkut Ata University,
Osmaniye, Türkiye.

ayse.atici2@gmail.com



Geliş Tarihi/Received 10.06.2025
Revizyon/Revision 03.06.2026
Kabul Tarihi/Accepted 16.07.2026
Yayın Tarihi/Publication Date 20.09.2026

Atıf

Atıcı Arayancan, A. (2026). Kâşân Mirimâd
Cami (Mescid-i Meydan) Vakfiyelerinin
Değerlendirilmesi. *Turcology Research*,
87, 826-845.

Cite this article

Atıcı Arayancan, A. (2026). Evaluation of
the Waqfiyyas of the Mirimâd Mosque
(Mesjid-i Maydan) in Kashan.
Turcology Research, 87, 826-845.

Öz

Bu makalede, Kaşan şehrinde bulunan Mirimâd Cami (Mescid-i Meydan)'a ait 877 (1472-1473) tarihli dört tumar halinde olan vakfiyelerin mali, dini ve mezhep açısından incelenmesi ele alınmaktadır. Cami Selçuklu döneminde inşa edilmiş, Karakoyunlu Sultan Cihânşah'ın veziri Emir İmâdü'd-Devle Mahmûd eş-Şirvânî tarafından onarılarak vakıf haline getirilmiştir. Yapılan literatür taraması sonucunda Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin şer'î kayıtları ve mülkiyet düzenlemesi arasındaki vakıf kurumları yeterince ele alınmamıştır. Dolayısıyla bu makalede birincil kaynak olan 877(1472-1473) tarihli vakfiyeler incelenerek iktisadi, idari ve mezhep açısından somut bilgiler sunulmaktadır. Makalede vakfiyeler üzerinden camiye vakfedilen malların çeşitliliği, yönetim birimleri, gelirlerin tahsisi ve harcama amaçları ve vakfın işleyişinde görev alacak personelin belirlenmesi ile bu kişilere ödenecek ücretlerin tanımlanmasına dair açıklamalar üzerinden vakfın şartları ve hangâhda ikamet eden gruplar (fakirler, tasavvuf ehli ve ehl-i bid'at olmayan Müslümanlar) üzerinden toplumsal tabakalar tespit edilebilmektedir. Öte yandan mali ve idari kurumsallaşma yapısı yanında vakfedilen mekanik saat kulesinin astronom ve müneccim Mevlânâ Fahrüddin Ali'ye tahsis edilmesi gibi örneklerden ilme önem verildiği görülmektedir. İlmî, idari ve iktisadi unsurlar dışında vakfiyelerde yer alan bilgilerden Safevî yönetimi öncesi Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmenlerinin hakim oldukları topraklarda ortaya çıkan mezhep dönüşümünün ve dini öğretinin kurumsal açıdan değişimi ve nasıl kontrol altında tutulduğuna dair önemli bilgiler sunmaktadır. Sonuç olarak, Mirimâd Cami vakfiyeleri incelendiğinde Karakoyunlu ve Akkoyunlu gibi Türkmen Devletlerinde vakıf kurumlarının benzer işleyişte olduğunu, müesse,din ve mezhep unsurlarının yöneticiler tarafından sosyal kontrolünün nasıl sağlandığını, idari ve iktisadi yapının nasıl yönetildiğini ve düzenlendiğini,vakıf mülklerini, şartlarını ve vakfın yönetim biçimini, tescili ile vakıf teşkilatının sürdürülebilirliğini,kurumsal çeşitlilik ve toplumsal işlevleri, ele geçirilen toprakların iskanı yanında Türk-İslam kimliğinin yerleşmesini anlayabildiğimiz önemli birincil belgelerdir.

Anahtar Kelimeler: Mirimâd Cami, Kâşân, Akkoyunlu, Tasavvuf, Vakıfname, Türkmen.

Abstract

This study examines the financial, religious, and sectarian aspects of four endowment deeds dated 877 (1472-1473) belonging to the Mirimad Mosque (Masjid-i Meydan) in Kashan. The mosque was built during the Seljuk period and later restored and endowed by Emir Imad al-Dawla Mahmud al-Shirvani, the vizier of the Qarakoyunlu Sultan Jahanshah. A literature review revealed that the rules governing endowments within the Sharia records and property regulations of the Qarakoyunlu and Aq Qukoyunlu states have not been sufficiently addressed. Therefore, the primary source for this article, the 877 (1472-1473) endowment deeds, provide concrete information regarding physical, administrative, and sectarian aspects. The article reveals the layers of the endowment structure based on the endowment deeds, including the differences in the properties endowed to the mosque, the administrative units, the distribution of income and expenditure characteristics, and the allocation of duties within the endowment, as well as the allocation of individual portions to be paid. It also examines the conditions of the endowment and the groups residing in the khanqah (the poor, Sufis, and non-heretical Muslims). Furthermore, alongside the financial and administrative institutional structure, the emphasis on scholarship is evident in examples such as the dedication of the endowed mechanical clock tower to the astronomer and astrologer Mevlana Fahrüddin Ali. Beyond the scholarly, administrative, and physiological elements, the information contained in the endowment deeds provides important insights into the sectarian transformation and institutional change in religious teachings in the lands ruled by the Qarakoyunlu and Aq Qoyunlu Turkmens before the Safavid rule, and how these changes were controlled. In conclusion, the Mirimâd Mosque endowment deeds are important foundational documents that allow us to understand how endowment administrations in Turkmen history, such as the Qarakoyunlu and Aq Qoyunlu, operated similarly; how social control was maintained by the administrators of institutions, religions, and sects; how they were managed and regulated administratively and economically; the properties of the endowments, their conditions, and the management regime of the endowment; the existence of the endowment organization through its registration; institutional multiple connections and collective aid; the settlement of conquered lands; and the establishment of Turkish-Islamic payments.

Keywords: Mirimad Mosque, Kashan, Aq Qoyunlu, Sufism, Waqf document, Turkmen.



Giriş

14. yüzyıl sonlarında Van Gölü kıyısından Erzurum ve Musul'a kadar uzanan coğrafyada faaliyet gösteren Karakoyunlular, kısa sürede aşiret kimliğinden sıyrılarak merkezi bir devlet yapısına geçiş yapmıştır (Bahram-nejad, 1386, s. 29; Sümer, 1992, s. 39). Bu geçiş ile toprak ve arazi düzenlemeleri bağlamında özellikle vakıf arazilerinde belirgin değişiklikler kendini göstermiştir. Timurlu ve Celâyirler gibi önceki dönemlerden etkilenen dini müesseselerin giderlerinin karşılanmasına yönelik bir yapılanma modeli oluşmuştur (Köprülü, 1983, ss. 14-22). Bu yapılanma modeli ile Karakoyunlu Devleti, Türk İslam devlet geleneğinde olduğu üzere cami, mescit ve türbelerin inşasına ve tamirine önem vermiş, yapıları korumak ve gelir kaynakları oluşturabilmek için vakıflar kurmuştur. Karakoyunlu vakıflarının izi, hakim güçler olan Timurlular, Akkoyunlular ve Safeviler döneminde devam etmiştir. Dolayısıyla Karakoyunluların kurduğu vakıf sistemi dini-iktisadi kurumlar olarak, yönetim ve ibadet düzeninin şekillenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır.

Öte yandan camilerin çevresinde oluşturulan imaret, medrese ve kütüphane gibi sosyal tesisler ile özellikle külliye yapılarının bulunduğu mahallelerin sosyal ve kültürel dokusunun zenginleştirilmesi planlanmıştır (Kazıcı, 2003, s. 161). Örneğin Kum şehrinde bulunan Fâtıma el-Ma'sûme Türbesi'ne dair vakfiyeleri incelendiğinde bu türbenin Karakoyunlu idarecileri tarafından koruma altına alındığı tespit edilmektedir (Tabâtabâi, 1352, ss. 38-43). Fâtıma el-Ma'sûme'nin türbesinin korunması sayesinde bu şehir, demografik ve sosyal statü açısından önemli bir değişim yaşamış; Şiîliğin merkezlerinden biri haline gelerek dünya genelinde büyük bir bilim, kültür ve araştırma merkezi olarak ön plana çıkmıştır (Bazin, 2002, s. 361; Jaffer, 2003, ss. 27-28). Türkmen idarecileri tarafından sadece Fâtıma el-Ma'sûme Türbesi değil, aynı zamanda Kum şehrindeki diğer türbeler, imamzâde mezarları, cami ve mescitler ile İsnâşa'riyye'ye ait diğer yapılar da koruma altına alınmıştır (Kummi, 1361, ss. 213-215; Tabâtabâi, 1352, ss. 38-43). Şîraz'da bulunan İmamzade Seyit Emir Ahmed İbn Musa Türbesi de Karakoyunlular tarafından vakıf sistemi yoluyla koruma altına alınan türbelerden biridir (Şehşahani, 1336, ss. 23-49). Bundan başka, Erdebil'de yer alan Şeyh Safyüddin Astanası'nın (türbesi) ya da "*Hazîne-yi Safevîyye*" adı verilen türbenin (Afşar, 1385, s. 245; Bezzâz, 1239, Bilgili, 2011, ss. 9-18; Gölpınarlı, 1979, s. 173) vakıf sistemi ile korunduğu kaynaklarda yer almaktadır (Emînî Herevî, 1383, s. 51; Gaffarî, 1343, s. 241; İbn-i Bezzâz, 1994, s. 1239; Tabâtabâi, 1352, ss. 33-37). Karakoyunlu dönemiyle ilgili en eski ve kapsamlı cami vakıflarından biri de Tebriz'de 1465-1466 yılında yaptırılmış olan (İmaret-i Muzafferîyye) Gök Mesciddir (Mirza, 1373, ss. 78-79).

Kâşânda bulunan Mirimâd Cami ise başka bir vakıf camidir. Moğollar tarafından yıkılan Mirimâd Cami (İbn'ül-Esir, 1987, s. 379), Sultan Cihânşah döneminde tekrar inşa ettirilmiş ve çeşitli gelir kaynakları (akarlara) bağışlanmıştır (Nerakî, 1365, ss. 170-266). Dolayısıyla Karakoyunlu yöneticileri Tebriz, Erdebil, Şîraz, Kum ve Kâşân gibi çeşitli şehirlerde vakıf teşkilatlanması kurarak dini açıdan önemli mekanları koruma altına almıştır. Örneğin bu çalışmada vakıf camilerden biri olan Kâşân'daki Mirimâd Cami ve onun vakfiyeleri üzerinden dönemin iktisadi, hukuki, sosyal ve dini açıdan incelenmesi yapılmaktadır. Mirimâd Cami'nin vakfı, Karakoyunlu vakıf sisteminin ardından oluşan dini-mali düzenin, sonraki dönemler olan Akkoyunlu ve Safevi yönetimlerinin nasıl devam ettirildiğini anlamak açısından önemli bir örnektir. Mirimâd Cami'ne ait dört vakfiye bulunmaktadır ve bunlar 877/1472-1473 yıllarına tarihlendirilir:

- 23 Receb 877 / 24 Aralık 1472 (Ek-1)
- 8 Şaban 877 / 08 Ocak 1473 (Ek-2)
- 12 Ramazan 877 / 10 Şubat 1473 (Ek-3)
- 15 Zilkâde 877 / 13 Nisan 1473 (Ek-4)

Söz konusu vakfiyeler; Mirimâd Cami'nin akarları, bakım giderleri, idarecileri, sosyal tabaka, dini eğitim ve diğer faaliyetlerin sürdürülmesi açısından kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Böylece Mirimâd Cami vakıflarının Karakoyunlu, Akkoyunlu ve sonraki dönemlerde dini kurumların idari ve iktisadi altyapısını nasıl inşa edildiğini, sonraki dönemlere nasıl aktarıldığını kavramamıza olanak tanımaktadır.

Mirimâd Cami Hakkında

İslam tarihinin önemli mimari örneklerinden olan Mirimâd Cami, (Emâdi Cami, Mescid-i 'Emadi , Mîr Emad Cami yada Mescid-i Cami) olarak bilinen cami, Feyz Meydanı'nın (eski adıyla Seng-i Fereş Meydanı)'nın güney tarafında, bakırcılar pazarının girişindeki ana çarşının yanında yer almaktadır (Amanat, 2018; Haeri, 2012, ss. 12-21). Bu cami Emir Emad Cami, Mirimâd Cami, Seng Cami Meydanı, Feyz Meydanı, Pasang Cami olarak da anılmaktadır (Sadeghnejad vd., 2022, s. 39). Kâşân şehrinin en köklü dini ve sosyal merkezlerinden olan Mirimâd Cami, tarihsel süreçte farklı devlet yöneticilerinin şekillendirdiği katmanlı bir mimari mirasa sahiptir. Yapının ilk inşası 614/1218 yılında Selçuklular tarafından yapılmıştır. Öte yandan Berlin İslam Sanatları Müzesi'nde muhafaza edilen lüster teknikli orijinal mihrap 623/1226 tarihli. Moğol istilaları sırasında tahrip olan cami Karakoyunlu Sultanı Ebû'l-Muzaffer Cihânşah'ın veziri Emir İmâdû'd-Devle Mahmûd eş-Şîrvânî, hac dönüşü

üstlendiği imar faaliyetleri kapsamında 868/1463 yılında yeniden inşa ettirmiştir (Afşar, 1385, s. 23; Nerakî, 1365, ss. 170-266; Şehşahani, 1336, s. 23). Nitekim giriş cephesindeki kitabeden anlaşıldığı üzere bu imar faaliyetinin 1463'te tamamlandığını kesin olarak tescillemektedir. Muhtemelen vakfiyelerde zikredilen 877/1472-1473 tarihleri ise yapının fihki, idari ve mali açıdan tam teşekküllü bir külliye dönüşme sürecini göstermektedir. Emir İmâdü'd-Devle, 1463'te ihya ettiği caminin alanını genişleterek yanına bir hângâh ve mekanik saat kulesi ekletmiş; bu birimlerin korunması ve bakım onarım giderlerinin sürekli olması için 1472-1473 yıllarında dört ayrı vakfiye senedin şer'î tescil ettirmiştir. Dolayısıyla Mirimâd Cami, 1463 yılındaki mimari ihyasının ardından, 1472-1473 tarihli teşkilatlanma ile cami ve çevresine akarların bağlandığı çok işlevli bir vakıf merkezine dönüşmüştür (Afşar, 1385, s. 23; Nerakî, 1365, ss. 170-266; Şehşahani, 1336, s. 2).

Mirimâd Cami yapısı üzerinde Karakoyunlu, Safevî ve Kaçar dönemlerine ait yaklaşık 32 kitabe bulunmaktadır. Cami inşa edildikten sonraki her döneme ait kitabeler, caminin ön cephesinde veya giriş duvarında yer almaktadır. Bu kitabelerde banisinin veya dönemin hükümdarının adı yazılıdır (Haeri, 2012, ss. 12-21). Mirimâd Cami'nin inşasına ilişkin bilgi veren, caminin ön sol tarafında bulunan kitabenin sağ kısmında, üçüncü satırda bu konu ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır: *"Ve Allah'ın azameti ve yüceliği ve bu antlaşma dışında hiçbir ilah yoktur, mescidin inşası, Allah'a yakın padişahın yüce saltanat günlerinden, Muizzüddin Ebu'l-Muzaffer Cihânşah'ın-Yüce Allah mülkünü ebedi kılsın- sultanın ve üst sınıfın kutsal türbesi, Yüce Allah'ın seçkini Mahmud eş-Şirvanî'nin sekizinci yıl hayırlı işlerinden hayata ve içtihat dönemlerindeki ideali ve tamamı 868"*. (Şehşahani, 1336, ss. 23-49).

Kitabede görüldüğü üzere caminin yıkıldıktan sonraki ilk inşasını Karakoyunlu hükümdarı Ebu'l Muzaffer Cihânşah ve eşi Sultan Begümşah zamanında Karakoyunlu vezirlerinden Emir İmâdü'd-Devle ve'd Din Mahmûd eş-Şirvânî yaptırmıştır (Sadeghnejad vd., 2022, s. 39). Emir İmâdü'd-Devle ve'd Din Mahmûd eş-Şirvânî, kardeşleri Tâceddin ve Zeyneddin Şirvanî de Kâşân şehrine hizmet etmiş önemli devlet adamlarıdır. Sultan Cihânşah döneminde önemli devlet memurları olarak öne çıkmışlar; Kâşân şehrinin imarıyla yakından ilgilenmişlerdir (Darrabi, 1378, s. 295). Bu süreçte, Mirimâd Cami'nin yanı sıra şehre bir darü'l şifahane (hastane), bir medrese ve Mevlana Fahreddin Ali ibn es-Sadr es-Said el-Hâce Şemseddin Muhammed el-Kaşi tarafından tasarlanan su saati kulesi inşa ettirmişlerdir. Kâşân'da yer alan Seng-i Fereş Meydan'ı önünde cami dışında alçı tuğla ve mermer fayanslar ile yapılmış başka sağlam yapılar da mevcuttur (Amanat, 2018).

Karakoyunlu Sultan Cihânşah dönemine ait bir fermana *"Yüceler yücresi, büyüklerin sultanı ve yüceler yücresi Alemlerin sahibi, Allah ona rahmet eylesin, Ebû'l Muzaffer Cihânşah Bahadır Han'ın fermanı ve Hazret-i Esmat Penah ile sonsuza kadar hüküm süren şiar ve iffet hükümdarlığı Begüm Haldûllah tarafından yürürlüğe girmiştir"* yazmaktadır. Yine aynı fermana *"mülklerin içerisinde buğday, arpa, sorgum, pamuk, fasulye, kimyon, mısır yetiştirilmektedir. Tebaalarına susam, nohut, badem, kuş üzümü, doşab, hizr, yat ve diğer zalakları eklemelidirler ve ne satarlarsa satsınlar günlük fiyatından fazla satmamalı, belli bir fiyatla vermeli, elde edilen ne ise karı içerde toplanmalı, bu nedenle de tebaaya karşı çıkmamalı, onları rahatsız etmemelidir. Yerliler ve orada yaşayanlar haddi aşmayın, ihlal eden Allah'ın, Resulünün ve meleklerin lanetine maruz kalır. Allah'ın gazabı onun üzerindedir. İmâmüddin Mahmud Şirvanî'nin çabalarıyla 899 yılında kitabe binaya eklenmiştir"* (Şehşahani, 1336, ss. 23-49) şeklinde açıklamasından Sultan Cihânşah'ın emirlerinden İmâmüddin Mahmud Şirvanî'nin adı geçmektedir. Cihânşah'ın yönetim anlayışını yansıtan bu ferman, dönemin idari ve iktisadi düzeninin bir örneğini sunmaktadır.

Mirimâd Cami kışık ve yazlık revak, büyük bir kubbe, bir avlu, su havuzu ve kurna evi, minber ve çinili mihraptan oluşmaktadır. Zarrabi, Kaşan mahallesindeki yüksek binalardan birinin Cuma namazlarının daima kılındığı Mirimâd Cami olduğunu belirtmektedir (Zarrabi, 1356, s. 291). Cami taş meydan önünde sıva tuğla ve mozaiklerle çok iyi bir konumdadır ve mükemmel bir sağlamlıkla inşa ettirilmiştir. Kubbe altındaki duvarlar yüksekliği bir metreyi bulan turkuaz ve mor renkli altıgen çinilerle kaplıdır. Caminin bir bölümünde alçı ve tuğladan yapılmış bir minber, çevresi ise mozaik çiniler ile süslenmiştir. Minberin gövdesinde yaldızlı yazı ile:

"En büyük Sultan ve en şerefli Hakan'ın, dünyanın ve dinin en şerefli Gıyaseddin Sultan Ebû Said'in saltanatında, ölümsüz hatun ve sultanın mezarının çini oymacısı Haydar'ın eseridir" şeklinde çinileri yapan kişinin adı yer almaktadır (Şehşahani, 1336, ss. 23-49). Cami'nin kubbe alanında, sırlı çinilerle süslenmiş bir minber yer almaktadır. Minberin sağ tarafında, kufi yazısıyla yazılmış başka bir kitabede, çini oymacısı Haydar-Ali Kâsitarâs'ı belirtirken, eserin Timurlu sultanı Ebû Said Han'ın (ö. 873/1469) dönemine ait olduğu ifade edilmektedir (Haeri, 2012, ss. 1-73).

Emir İmâdü'd-Devle ve'd Din Mahmûd eş-Şirvânî'nin şehir meydanını çevreleyen kervansaray, hangâh ve darü'lşifa gibi başka yapılarda inşa ettirmiştir; fakat bu yapılardan hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Cami mukarnas ve simetrik bir tasarımla dekore edilmiş cephe tonozu yer almaktadır (Haeri, 2012, ss. 1-73). Camiye ait orijinal mihrabın üzerinde (şu anda Berlin İslam Müzesi'nde korunan eski mihrab,) *"623/1126 yılında Hasan bin Arab Şah tarafından Kâşân'da yaptırılmıştır"* ifadesi yer almaktadır (Ritter, 2018, ss. 157-178). Mihrap 19. yüzyıl sonlarında Kaçar Hanedanı döneminde çeşitli yollar ile İran'dan İngiltere'ye, daha sonra Almanya'ya getirilmiş ve şuan da Berlin İslam Müzesi'nde korunmaktadır (Ritter, 2018, ss. 157-178).

Mirimâd Cami'nde bulunan çeşitli yazıtlar, süsleme motifleri ve malzeme kullanımı gibi unsurlar dönemin kültürünü ve kimliğini önemli ölçüde yansıtmaktadır. Bu nedenle 16 Ocak 1931 yılında 117 numara ile ulusal anıt olarak tescil ettirilmiştir (Sadeghnejad vd., 2022, ss. 35-39).

Mirimâd Cami Vakfiyeleri ve İçerikleri Hakkında

Mirimâd Cami'ne ait belgeler 877 (1472-1473) yılları arasında farklı tarihlere ait dört adet vakıf senedi içeren bir tumardır. Farsça talik şeklinde yazılan vakfiyelerde resmi ve ciddi bir dil kullanılmıştır. Üslup ve dil özellikleri açısından 15. yüzyıl Karakoyunlu ve Akkoyunlu dönemi şer'î tescil ve inşa mukavelelerinin en tipik ve sanatsal özelliklerini taşımaktadır. Vakfiyelerde, fikhî standartlar belirleyen Arapça kalıplar ile bölgenin topografisini tasvir eden Farsça terminolojiyi başarıyla kullanmıştır. Yoğun iç kafiye kullanımı, kaside formundaki edebi methiyeler ve tasavvufi teşbihler bulunmaktadır. Şahit sicillerinde kullanılan standart olan tevazu kelimeler ile hükümdarlık ideolojisini yansıtan unvanların bir arada varlığı, vakfiyelerin hem fikhî gücünü hem de edebi ve siyasi meşruiyet iddasını en üst düzeye çıkarmaktadır. Dini ve fikhî terimler içermesinden vakfiyelerin resmi bir niteliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyelerde dönemin ileri gelen isimleri, mekân isimleri ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. Bağışlanan eserler, arazilerin sınırları ve kaç cerib (hacim ölçüsü) oldukları hakkında detaylı bilgi vermektedir. Dört tumar şeklinde bulunan vakıf kayıtları şunlardır:

23 Receb 877 (24 Aralık 1472) Tarihli Vakfiye

23 Receb 877 tarihli birinci vakıf kaydında Emir İmâd'ü'd-Devle ve'd Din Mahmûd eş-Şirvânî'nin Kâşân'da kendisi tarafından inşa edilen Mirimâd Cami için bir hamam (Hamam-ı Mirimâd), Fin köyündeki İsfidâbâd kanat hisseleri ve çeşitli dükkânlar için yaptığı kayıtlar yer almaktadır. Vakıf belgesini yazan ve onaylayan katip kendisini Ali b. Hibetullah oğlu Ebû Abdullah el-Ganî olarak tanıtmıştır. Vakfiyede vakfın idaresinin kurucuya ve erkek soyundan gelenlere ait olduğu, harcamaların öncelikle cami ya da bir darüşşifa için de yapılabileceği yazmaktadır. Vakfiyeye göre; "Mirimâd Cami'ne vakıf olan hamam ve Fin köyünün İsfidâbâd kehrizi (kanat)'nin suyunun 88 bölümünden 2 bölümü ve 18 dükkân Hâce Kemaleddin Hüseyin ve onun ölümünden sonrada evlatlarına verilmesine dair ibareler mevcuttur. Söz konusu dükkânlardan birisi yağcı, beş boyacı, altı tanesi nalçı, ikisi ekmekçi, biri bakkal, biri delal, ikisi de amachanedir (yeri silmek için kullanılan aletlerin yapıldığı dükkân) (Şehşahani, 1336, ss. 23-49). Vakıfların müşrifliği Hâce Kemaleddin Hüseyin ve onun ölümünden sonra evlatlarına verilmelidir. Vakıflardan elde edilen para ilk vakıflar ve caminin tamiri için kullanılmadır. Kalanı ise hatip, imam ve ferraşa, diğer kalan bölüm ise müderrisler ve talebelere verilmelidir. Bu şart ile müderris her altı ayda bir talebesini sınav yapmalıdır ve talebesini bırakma hakkı ona aittir. Bu işlerden sonra kalan paranın onda birini (10/1) mütevellî almalı, onda birinin yarısını müşrif almalı. Paranın kalanı da bid'at ehli olmayan ve camideki bilim ehline ve fakirlere harcanmalıdır" (Şehşahani, 1336, s. 23-49) şeklinde ibareler mevcuttur. Yine vakfiyede ikinci yer olarak Kâşân'ın Devletâbâd tarlasının ırmak taraflarında bulunan bir arazinin camiye vakfedildiği görülmektedir (Şehşahani, 1336, s. 23).

Bu vakıf kaydı, Mirimâd'ın hamamı ile Fin köyündeki İsfidâbâd (Esfidab) su kemerinin hisseleri gibi önemli mülklerin yanı sıra çeşitli türlerdeki işletmeleri kapsayan 18 dükkânın da vakfedildiğini ortaya koymaktadır. Müşrifliği Hâce Kemaleddin Hüseyin tarafından yapılan vakfın, onun vefatının ardından evlatlarına devredilmesi, Karakoyunlu döneminde vakfın sürekliliğini sağlayan geleneksel bir yönetim yapısını sergilemektedir. Vakfın içeriği ve amacı incelendiğinde, Mirimâd Camisi'ne bağlı hamamın yanı sıra çeşitli dükkânların varlığı, bu vakfın yalnızca dini faaliyetlere değil, aynı zamanda sosyal ve iktisadi açıdan önemli katkıda bulunduğunu göstermektedir (Şehşahani, 1336, s. 23). Vakıfnamede geçen İsfidâbâd (Esfidab) kehrizi üzerindeki 14 gece-gündüz hissenin 82/88 payı ifadesinden suyun zaman esasına göre nasıl fikhî bir mülk olarak bölüldüğünü, vergilendirildiğini ve vakfedildiğini gösteren muazzam bir su hukuku örneğidir. Ayrıca vakıf, hamamın işletilmesi ve medrese darüşşifa sakinlerinin temiz su ihtiyacı için şehrin en iyi bölgesi olarak Fin bölgesini seçerek su kaynaklarını hukuken bir bütçeye bağlamıştır (Şehşahani, 1336, s. 23).

Bunun yanı sıra vakfın gelirleri, bakım ve onarımları dışında din görevliler ve talebelere de dağıtılmaktadır. İlk vakıf gelirlerinin caminin tamiri için kullanılmış olması vakfın ana amacının korunmasına önem verildiğini göstermektedir. Vakfiyede geçen imam, ferraş ve ihtiyaç sahibi kişilere dağıtılacak olan gelir, dini ve yardımlaşmanın. Vakıflardan elde edilen gelirlerin kullanımına ilişkin yapılan düzenlemeler, gelirin %10'unun mütevellî tarafından alınması ve onda birin yarısının müşrif tarafından tahsil edilmesi gibi uygulamalar, mali yönetimin usulünü açık bir şekilde göstermektedir (Şehşahani, s. 23). Geriye kalan gelirin, ehl-i bid'at olmayan, bilim ehli ve fakirlere harcanması, mezhep ve toplum değerlerine riayet etmenin gerekliliğini vurgulamaktadır (Şehşahani, 1336, s. 23). Vakıf gelirlerinin dağılımı incelendiğinde müezzinler (2 kişi) toplam 6 dinar, ferraş 4 dinar, sahib-i cem(muhasbeci) 4 dinar, berrâb(kapıcı) 3/25 dinar ücret almaktadır (Şehşahani, 1336, s. 23). Öte yandan vakıf gelirlerinin dağılımına dair detaylar incelendiğinde, Karakoyunlu döneminde adaletin sağlanmaya çalışıldığı, hatip, imam ve diğer dini görevlerde bulunan görevlilere tahsis edilen miktarlar, dini hizmetlerin sürdürülebilirliğini sağlarken;

müdürris ve talebelere ayrılan pay ise eğitim ve öğretimin önemini vurgulamaktadır. Buna ek olarak, müdürrisin talebelerini sınav yaparak değerlendirme hakkı, vâkıfa bağlı kurumlarda eğitim kalitesini artırmayı amaçlarken; aynı zamanda dini eğitimin ve talebelerin yeterliliğini denetleyebilmektedir. Talebelerin sınav yapılarak, bırakılma hakkının müdürrise ait olması, dini eğitimin önemini ve usulü hakkında bilgi vermektedir (Şehşahani, 1336, s. 23).

Vakıf gelirlerinin, kimlere ve nasıl harcanacağı, sınav ve eğitim usulleri gibi detaylar, Karakoyunlu vakıf hukukunun sadece maddi değil, aynı zamanda sosyal ve dini eğitim açısından bilgi sunan örnek bir belgedir. Nitekim dini ve ilmi açıdan bakıldığında en yüksek otoritenin Allah ve Peygamber olduğunun kabulü vakfiyede vurgulanmaktadır. Daha sonra hâcenin, imamın ve müezzinin rolleri belirgin biçimde tanımlanmış, böylece dini otoritenin merkezîyetçi yapısı belirtilmiştir. Dolayısıyla vakfiye, cami ve vakıf yönetiminin, dini otoriteler tarafından denetlendiğini de göstermektedir.

8 Şaban 877 (08 Ocak 1473) Tarihli Vakfiye

İkinci vakıf belgesi 8 Şaban 877 tarihli Emir İmâdü'd-Devle ve'd Din Mahmûd eş-Şirvânî tarafından Kaşân'daki Mirimâd Cami üzerine Devletâbâd çiftliğinde bir meska/masb? (Sulu tarım yapılan arazi/ark) bağışlanması ile ilgilidir (Şehşahani, 1336, ss. 37-38). Vakıfname Emir İmâmüddin Mahmud b. Şirvanî'nin vakfı ve buna bağlı olarak cami ve arazi mülkiyeti hakkında bilgi vermektedir. Vakıf kaydına mülk tescilinin altına şahit olarak Kaşân'ın önemli ulemalarından Ali bin Muhammed bin Abdürrezâk el-Kâşî gösterilmiştir. Vakfın denetiminin başına Hâce Kemâlüddin Hüseyin el-Hâfız el-Hassâb bulunmaktadır. Vakfiyede kırsal alandaki zirâ-i dihkânî (kırsal tarım alanları), şahsi mülkler, diğer vakıflar ve devlet arazileri ile komşuluğunu gösteren detaylı bir sınır tespiti sunmaktadır. Hüseyin bin Ubeydullah bin Muhammed et-Tûsî adlı kadı tarafından vakıfnamenin tescili yapılmıştır. Vakfiyede Devletâbâd Çiftliği'nin sınırları öncelikle Çarşı Kapısı (*derb-i sûk*) dışındaki meşhur Bedr toprağı ile başlamakta, ardından Hindûyân ve Hâce Şerefü'd-Dîn Seyyid Ali el-Kazvî'nin toprağı ile devam etmektedir. Sınır hattı sırasıyla; Seyyid Celâlü'd-Dîn Murtezâ bin Seyyid Kemâlü'd-Dîn Hüseyin'in toprağı, Şah Ebu İshak'ın toprağı, Tûbâ emîrinin muayyen vakıf toprağı ve Hâce Muînü'd-Dîn Ahmed'in medrese vakfı toprağı ile mülk sınırdaşlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte Kadı Nizâmü'd-Dîn Mahmûd'un varislerinin toprağı, yeniden adı geçen Hâce Şerefü'd-Dîn Seyyid Ali'nin toprağı, adı geçen Seyyid Celâlü'd-Dîn Murtezâ'nın toprağı, Hâce Kemâl varisleri Muhammed Derviş'in toprağı, tekrar adı geçen Seyyid Celâlü'd-Dîn Murtezâ'nın toprağı ve kamu mülkiyetini simgeleyen divan halisesi toprağı ile kesişmektedir. Hudut tescilinin son kısmında ise yeniden adı geçen Hâce Şerefü'd-Dîn Seyyid Ali'nin toprağı, Yahyâbâd meşhedinin vakıf toprağı, adı geçen Kadı Nizâmü'd-Dîn'in varislerinin toprağı, ikinci kez divan halisesi toprağı, Hâce Şerefü'd-Dîn Seyyid Ali'nin toprağı, adı geçen Hâce Ahmed varislerinin toprağı, bizzat vakıf kurucusunun uhdesinde bıraktığı devlet mabadı cenab Emîr İmâdü'd-Dîn Mahmûd eş-Şirvânî el-Vâkıf'ın toprağı, Seyyid Fahrü'd-Dîn bin Seyyid Mutahhar'ın toprağı, Hâce Hasan-ı Ârânî'nin toprağı ve bölgenin sınırını kapatan Yahyâbâd arazisi ile yol şeklindedir. Vakfiyede yer alan sınır kayıtlarında bazı isimler ve kurumlar birden fazla yer almaktadır. Bu durum söz konusu toprakların Devletâbâd çiftliğini Seyyid ve Hâce gibi ileri gelenlerin elinde bulunduğunu göstermektedir (Şehşahani, 1336, ss. 37-38). Vakfiyede İslam hukuku gereği vakfın geçerli olması için gerekli şartlar, tanıkların varlığı ve arazinin tam tanımı yapılmaktadır. Arazi üzerinde geçerli olan mülkiyet hakları ve bu mülklerin nasıl kullanılacağı da açıkça belirtilmektedir. Adı geçen toprakların dağılımı bölgenin geçmişteki sosyal ve iktisadi önemini ortaya koymaktadır. Vakfın işleyişi şeriat'a uygun olarak yapılacağı ifadesi, dini kuralların günlük yaşamda ve hukukta nasıl yer edindiğine dair bilgi vermektedir. Öte yandan vakfın hangi usullere dayanarak kurulduğunu da açıklamaktadır. Vakfiyede geçen Devletâbâd Çiftliği başta olmak üzere arazilerin bağışlanması ve bu arazilerin düzenli yönetimi bölgenin tarımsal üretkenliğini, sosyal yapısını ve iktisadi ilişkilerini doğrudan etkilediği görülürken, vakıf sistemi sayesinde söz konusu toprakların daha verimli kullanıldığı ve adalete dayalı bir gelir dağılımı söz konusudur.

12 Ramazan 877 (10 Şubat 1473) Tarihli Vakfiye

Üçüncü vakfiye 12 Ramazan 877 tarihli Kâşân'daki bir evin ortak mülkünün yarısının ve Devletâbâd Çiftliği'nin su ve topraklarının Emir İmâdü'd-Devle ve'd Din Mahmûd eş-Şirvânî'den Kâşân'daki Mirimâd Cami'ne ve camiye bağlı hangâhın bağışlanması ile ilgilidir. Diğer vakf edilen mekân ise adı geçen cami ve keza ona bağlı hangâha vakıf edilen Assarhane'nin (yağ elde edilen yerin) yarısı, Devletâbâd tarlası ve tarlanın kehrizinin 16 gece - gündüzlü suyunun 14 gece - gündüzünün geliridir (Şehşahani, 1336, s. 23; <https://www.asnad.org/fa/document/193/>).

Bu vakfiyeye göre bağışların sosyal, iktisadi ve dini açıdan çok yönlü katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Vakfiye Emir İmâdü'd-Devle ve'd Din Mahmûd eş-Şirvânî tarafından Mirimâd Cami'ne ve ona bağlı hangâha yapılan çeşitli taşınmaz bağışlarını içermektedir. Bu bağışların sadece mal varlığı aktarımından ibaret olmadığını, aynı zamanda Karakoyunlu ve Akkoyunlu dönemine ait vakıf sisteminin işleyişine ve toplumsal dayanışma anlayışına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Vakfın içeriğinde yer alan ortak mülkler, Kâşân şehrindeki yerel toplumun sosyal yapısına işaret ederken, Emir İmâdü'd-Devle ve'd Din Mahmûd eş-Şirvânî'nin bağışladığı Devletâbâd Çiftliği'nin su ve toprakları bölgedeki tarımsal üretkenliği artırmakta ve iktisadi bir gelişme sağlamaktadır. Vakfiyede belirtilen kehrizin suyu, tarımsal faaliyetler için büyük önem taşımaktadır. 16 gece-

gündüzdeki su akışı, tarım için hayati önem taşıırken, 14 gece-gündüzünün gelirinin vakfa tahsis edilmesi, sürekli bir iktisadi model oluşturmaktadır (Şehşahani, 1336, s. 23). Su gelirlerinin vakfa tahsis edilmesi, iktisadi bir döngü oluşturmakta ve vakfın mali devamlılığını sağlamaktadır. Buna ek olarak vakıf sistemi tarımsal üretimden elde edilen gelirlerin sosyal hizmetler ve dini yapılar için yeniden yatırım yapılmasına olanak tanıyıp, Kâşân halkının ihtiyaçlarını karşılama amacı taşımaktadır. Böylece, su kaynaklarının yönetimi ve gelir akışları, sosyal dayanışma ile bütünleşmektedir (Arayancan ,2010, ss. 204-305; Nerâki, 1382, s. 220).

Assarhane'nin yarısının vakfedilmesi, cami ve hangâhın işlevselliğini artırarak dini hizmetlerin kalitesinin yükseltilmesine katkı sağlamaktadır. Emir İmâdü'd-Devle ve'd Din Mahmûd eş-Şîrvânî'nin vakıfettiği mülkler dönemin sosyal unsurlarını doğrudan yansıtmaktadır. Vakıf kayıtlarından anlaşılabacağı üzere, İslamî öğretiler çerçevesinde bu tür bağışlar, zengin-fakir ayrımını azaltmayı ve sosyal adalet sağlamayı hedeflemekte, aynı zamanda dini vacibe olarak da değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, 12 Ramazan 877 / 10 Şubat 1473 tarihli bu vakıf belgesi, yalnızca miras ve mülk değişimini değil, 15. yüzyıl İslam toplumunun iktisadi, sosyal ve dini yapısını anlamaya yönelik önemli bir kaynak teşkil etmektedir (Şehşahani, 1336, ss. 23-50).

15 Zilkâde 877 (13 Nisan 1473) Tarihli Vakfiye

Dördüncü vakfiye 15 Zilkâde 877 Emir İmâdü'd-Devle ve'd Din Mahmûd eş-Şîrvânî 'nin Kâşândaki Mirimâd Cami'nin hangâhı ve Mevlana Fahreddin Ali ibn es-Sadr es-Said el-Hâce Şemseddin Muhammed el-Kaşî tarafından inşa edilen saat binasının bağışlanmasıyla ilgilidir. Bu vakfın bağışları arasında Nasrâbâd ve Mühezzebâbâd çiftliklerinin su toprakları, Meydan-ı Cedid'de birkaç dükkân ve Fin Köyü yakınlarında bir değirmen (tahunah) bulunmaktadır (Şehşahani, 1336, ss. 39-44). Vakfiyede hangâhda fakirler ve tasavvuf ehli, takva ehli, kâmil pirler ve itaat eden gençler ikamet edebilirler. Aynı şekilde ehl-i bid'at olmayan Müslümanlar da orada kalabilirler şeklinde ibare bulunmaktadır. Hangâh ve saat binasına vakıf edilenler ise Kâşân'ın kenarında bulunan Nasrâbâd tarlasının kehrizinin tam yarısı, Mühezzebâbâd tarlasının kehrizinin 27 gece gündüzlü suyunun 2 gece gündüzü ve Mühezzebâbâd tarlasından 24 bölümü toplam 111 ceribdir. Aynı şekilde yeni meydana bulunan dükkânların kalanı ve Fin'de vakfedenin yaptığı değirmen sayılmaktadır (Şehşahani, 1336, ss. 39-44).

Vakfiyedeki bağışların içeriğinde yer alan Nasrâbâd ve Mühezzebâbâd çiftlikleri, Mirimâd Cami'ne uyum sağlayan sosyal yapının desteklenmesine önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Daha önceki vakfiyede belirttiğimiz üzere su kaynakları, dönemin tarım ekonomisi için önemli olduğunu bir kez daha göstermektedir. Buna ilaveten Fin Köyü yakınındaki değirmenlerin varlığı, tarımsal üretkenliği artırarak bölgenin iktisadi gelişimine olan katkıya olanak tanımaktadır. Ayrıca vakıf eserlerinden hangâh ve saat kulesi gibi eserlerin bağışlanması, dini ve ilmi hayatın önemli unsurları olarak görev üstlenmişlerdir.

Vakfiyede geçen arazilerin tanımında önemli bazı unsurlar yer almaktadır. Örneğin bağış ve miras konusunda Behd Bovar'a ait bağışlar, İzzeddin Allâf'ın arazisi ve Seyyid Kıvamüddin Şahmir'in mirasçıları gibi isimler arazilerin tarihsel aktarımını sağlamaktadır. Yine vakıf kaydında dikkat çeken diğer bir unsur sınır detaylarıdır. Vakfiyede 4 dönüm, 6, dönüm,11 dönüm gibi ölçekler kullanılarak arazilerin büyüklükleri açık bir şekilde belirtilmiştir. Örneğin Hoz kubbesi ve Bostan gibi yerlerin sınırlandırılması bu arazilerin yönetiminde ve kullanımında hukukî bir çerçevede oluşturulmuş olduğu görülmektedir. Vakfiyede toprak mülkiyetinin çeşitliği, siyasi ve iktisadi açısından incelendiğinde vakfedilen kıt'aların sınırlarının listelendiği görülmektedir. Bu çerçevede incelendiğinde hâlis-i Şerife ve zemîn-i dîvânî komşuluğu dikkat çekmektedir. Parsellerin birçoğu doğrudan dönemin sultanının hassa ya da divanî/mirî tarlaları ile çevrilidir. Dolayısıyla vakfedilen toprakların yüksek verimli ve geçiş güzergahındaki arsalar olduğunu göstermektedir. Ayrıca sınırlarda adı geçen Hâce Muînüddin Ahmed Medresesi vakıf arazisinin bulunması söz konusu bölgede rastgele tarım yapılan alan olmadığını, farklı sosyal ve dini vakıfların mülkleri ile örülü, kurumsallaşmış bir vakıf arazisi haline geldiğini kanıtlamaktadır. Sınırlarda şahıs mülkü olarak İzzeddin Allâf, Emir Ali, Kadı Zeyneddin Ali ve Kadı Nizameddin Mahmud'un varisleri zikredilmektedir. Bu şahıslar, bölgedeki toprakların büyük bir bölümünün devlet ricali, emirler, tüccar sınıf ve kadılar arasında paylaştığını gösterirken, aslında bölgede güçlü bir yere toprak beyleri olduğu anlaşıyor. Sınırlarda geçen Bîdgül caddesi, Bûzeydâbad yolu ve şârî-i âm ifadeleri, vakıf arazilerinin şehirler ve ilçeler arası işlek ticaret ve ulaşım güzergahının üzerinde kurulduğunu gösteren unsurlardır. Arazilerin iki ya da üç taraftan yollarla sınırlanması, "iki canibi Bîdgül yolu ile mahduttur" örneğinde olduğu üzere, tarımsal ürünlerin pazara naklini kolaylaştıran yüksek ticari değerli araziler seçildiğini göstermektedir. Ayrıca Ganimet-i Havz, Mesîl-i Berûâr (Sel Yatağı) ve Çeşme-i Ebrû gibi sınırların verilmesi, arazilerin sulama imkanlarını sunmaktadır. Sınırlarda geçen duvar ya da meyve bahçesi çiti terimi, arazilerin birbirinden çitler ya da duvarlar ile ayrıldığını, dolayısıyla çiftlik arazi, mülkiyet ve hudud nizamının uygulandığını göstermektedir (Şehşahani, 1336, ss. 39-44). Vakıfnamedeki sınır detaylarında parsellerin ölçüleri verilirken 3 cerîb, 5 cerîb gibi bazı yerlerde ise Cerib-i Beyâbân (çöl cerîbi) notu düşülmüştür. Bu sınır detayında vakıf kaydını tutan kadının araziye sadece yüzölçümü ile değil, verimlilik ve coğrafi yapısına göre sınıflandırıldığını yansıtmaktadır. Dolayısıyla yerleşim birimine yakın olan sulak ve kıraç toprakları birbirinden ayrılmıştır. Öte yandan Fezy/Fin Köyü'ndeki sur

değirmenin sınırlarından bahsedilirken “sınırları şöhetinden dolayı tarif edilmeye ihtiyaç duymayacak kadar açık” ifadesinde vakıf kaydı açısından ilginçtir. Bu durum, bazı mülklerin kamusal hafızada çok net mülkiyet sınırına sahip olduğunu gösterirken, kadı her tarafı tek tek yazmak yerine örf ve toplumsal mutabaka atıf yapma gereği görmüştür (Şehşahani, 1336, ss. 39-44).

Kelcezar toprakları ise Hâce Müüddin Ahmed Medresesi’nin vakfiyesinin sınırları içinde yer almaktadır. Bu arazinin beraberinde cami yapıları ile uyum içinde bulunduğu görülmektedir. Vakfiyede bahsedilen bilgilerden yola çıkılarak vakıfların yönetimi, geliri ve fikhî-şer’i zemini üzerinde durulabilir. Özellikle vakıf gelirleri, idarecilerin rolü ve fikhî vurgular, bu bağlamda önemli birkaç unsuru karşımıza çıkarmaktadır. Örneğin vakfiyede her gün iki Irak dinarı alınması gibi iktisadi bir yükümlülüğten bahsedilmektedir. Bu durum vakfın sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Çünkü bu tür düzenli gelirler, vakfın idaresini ve faaliyetlerinin, nasıl harcandığını ve kimin kontrolünde olduğunu kanıtlar. Aynı şekilde Kadva-i Mescid’in büyük üstadı Hâce Kemaleddin Hüseyin Hafız el-Hasan’ın vakıfların nezaretçisi olarak atanması, vakfın yönetiminde güvenilir bir kişinin yer aldığını göstermektedir. Nitekim vakfın harcama yapısında Hâce Kemaleddin’in söz konusu vakıfların gelirleri üzerinden harcama yapma yetkisi, vakfın sosyal ve eğitim faaliyetleri için belirlenen bütçenin nasıl kullanılacağı ile doğrudan ilişkilidir. Eğer harcamaların akışı ve kontrolü düzenli bir şekilde sağlanamazsa bu durum vakfın fonksiyonlarını zayıflatabilir (Şehşahani, 1336, ss. 39-44).

Vakfiyede kayıtlı olan harcama cihetleri vakfın mali yapısının ve kaynak dağıtımını ayrıntılı göstermektedir. Belgede para birimi olarak dönemin tedavüldeki akçesi olan Irak Dinarı kullanılmıştır. Vakfiyede meremmat-ı zaruriyye öncelikli yer almıştır. Vakfın birinci ve önemli harcama gideri bakım ve onarım için kullanılmaktadır. Vakfın tarımsal ve ticari mülklerinden elde edilen gelirlerin tamamı mülklerin rakabelerin, hângâhın, dârü’ş-şifânın ve saat binasının alet edavatının tamiratına ve ıslahına ayrılmıştır. Yine vakıf giderleri arasında tamirat ve bakım masrafları düşüldükten sonra kalan bakiyeden onda bir müteveli hakkı tevliyet (yönetim ücreti) olarak yasal kâr payı verilmiştir. Müşrif ve nâzır payı olarak Hâce Kemaleddin Hüseyin ve soyuna da maliyetler üzerinden hakk-ı işrâf ayrılmıştır. Buna ek olarak su nakil sürekliliği sağlayan kişiye bütçeden her gün 2 Irak Dinar vazife verilmesi şart koşulmuştur. Vakfiye bütçesinden aşevi gideri olarak her gün mahbahta(aşevi) pişirilmek üzere 10 men (30 kg) un tahsis edilmiş ve bu unla pişirilen ekmeklerin münhasıran dervişlere, yoksullara ve yolda kalmış yolculara ücretsiz dağıtılması emredilmiştir. Burada dikkat çeken husus bütçeden yolda kalmış yolculara her gün ekmek pişirilmesi şartının bulunmasıdır. Nitekim İpek yolu üzerinde yer alan Kâşân’ın ticari güzergahına dayalı olarak, vakıf, sadece yerel halkı değil seyahat eden tüccarları, dervişleri ve elçileri ağırlayarak bölgedeki ticari güvenliği ve kültürel etkileşimi de desteklemektedir (Şehşahani, 1336, ss. 39-44).

Vakıf bütçesinin en ilginç ve yüksek maliyetli kalemi, külliye mekanik saat kulesinin işletilmesine ayrılan kısımdır. Saatin bakımını, ayarını ve tamirini üstlenen astronom ve matematikçi Mevlânâ Fahrüddin Ali’ye her gün 12 irak dinarı maaş bağlanmıştır. Su işlerinde sorumlu kişiye 2 dinar verilirken, müneccime 12 dinar yani 6 katı ödenmesi vakıf yöneticilerinin bilime verdiği önemi göstermektedir. Saat binasının süpürülmesi, temizlenmesinden sorumlu olan ferraşa da bu bütçeden muayyen bir günlük tahsis edilmiştir (Şehşahani, 1336, ss. 39-44).

Vakfiyede tevliyet şartları arasında vakfın idaresinin “erkek ve kız çocuklarının evlatlarına nesilden nesile “geçmesi şartı konulmuştur. Bu vakfiyede kız çocuklarının ve onların soylarının da yönetim hakkına açıkça dahil edilmesi dönemin hukuk uygulamasında kadınların iktisadi ve idari haklarının yasal olarak korunduğunu göstermektedir (Şehşahani, 1336, ss. 39-44).

Vakfiye Şartları, Mülkiyet ve Yönetim

Vakfiyeler incelendiğinde vakıf şartlarının Türk-İslam vakıf kültürüne uygun bir şekilde düzenlendiği görülmektedir. Söz konusu cami medrese, tekke, darü’ş-şifa, köprü gibi dini müesseselere tahsis edilmiş hayrî vakıflardan sayılmaktadır (Köprülü, 1974, s. 387). Mirimâd Cami vakfiyelerindeki genel vakıf şartları şu şekildedir: “Vakıflardan ele ulaşılan para vakıfların tamirine harcanmalıdır. Kalanın onda birini müteveli (serperest, toliyet) almalıdır ve kalanından da her gün hangâhın matbağında (aşpezhaneye) 10 men (kilo) un pişirip, aş ile birlikte fakirler ve yolculara verilmelidir. Saat binasında bulunan malzemeler ve araçların tamiri ve ıslahı Mevlana Fahreddin Ali Müneccim nazarı ile olmalıdır, onun ölümünden sonra âlim olan evlatları ve akrabalarına verilmelidir öyle ki bu bina daima var olsun. Evlatları ve akrabalarından kimse bulunmazsa Mevlana bu işi yürütecek birini önermelidir. Hangâh ve saat binası vakıflarından her gün 12 Irak dinarı Mevlânâ Fahrüddin Ali ve onun ölümünden sonra evlatları ve akrabalarına (binaya nezaret ettikleri için) verilmelidir” (Şehşahani, 1336, ss. 23-49).

Görüldüğü üzere Karakoyunlu vakıflarında mülkiyet esasları oldukça katıdır. Karakoyunlu vakıf mülkiyetinden alınan gelirlerin bir kısmı mescit, medrese ve başka dini imaretlerin yapılmasında kullanılabilir (Ferzeliyev, 2003, s. 3). 23 Receb 877 /24 Aralık 1472 tarihli vakfiyede görüldüğü üzere vakf olunan yerler bağışlanamaz, satılmaz ya da yıkılamazdı. Babadan oğula miras yolu ile geçerken, genellikle vakfın kullanımı ve idaresi büyük oğlana geçerdi. İki yıldan fazla kiraya verilemezken, kiracılar arasında vakf eden kişi asla bulunamaz ve ona kiraya verilemezdi. Vakf olunan yerlerde eğitim ve tedris verilmeli,

ders veren kişi vakıf gelirinin bir kısmını kendi ihtiyaçları için kullanabilmeliydi. Vakıf etrafında görev yapan kişilerin göreve getirilmesi ve alınması vakıf sahibinin görevidir ve bölgede bulunan vezirler, kadılar, valiler ve ileri gelenler bu duruma müdahil olma hakları yoktu. Vakıf topraklarının bütün sorunları ve mütevellilerin işlerine baş sadr bakardı. Vakıf kayıtlarında hakkı-ı tevliye hayatta olduğu sürece vakıf Emir Mahmud’a vefatından sonra ise nesilden nesile geçmek üzere kendi soyuna şart koşulmuştur. Burada erkek ve kadın varislerin eşit hak sahibi sayılması, dönemin yüksek zümre kadınlarının hukuki ve idari statüsünü tescillemektedir (Köprülü, 1974, ss. 375-376; Necefli, 2003, s.77).

Vakıf yönetimi ve kaynakların nasıl kullanılacağına dair belirli düzenlemeler ve talimatların yer aldığı vakfiyede tamir ve mütevellî giderleri ayrıldıktan sonra her gün aşhane veya matbağda 10 men un pişirilip yoksul ve yolculara verilmesi yönündeki talimat, toplumsal yardımlaşma teşvik edilmekteydi (Şehşehani, 1336, ss. 23–49). Vakfın, yalnızca fakirlerin, tasavvuf ehlinin, kâmil pirlerin ve diğeri itikat eden gençlerin ikamet edebileceğini belirtmesi, vakfın sosyal hiyerarşı içinde belirli bir olgunun, yani tasavvufi kültürün yayılması açısından önemli bir araç olduğunu göstermektedir (Şehşehani, 1336, ss. 23-49). Vakfedilenlere bakıldığında Karakoyunlu ve Akkoyunlu döneminde hangâhlara tasavvuf ehli ve bid'at ehli olmayan Müslümanlar için ikamet izni verilmesi, dine ve tasavvufa dair belirli kurallar ve toplumun beklentileri doğrultusunda bir seçicilik olduğunu ortaya koymaktadır. Böylelikle, bu bilgiler bize sosyal dokunun ve mezheplerin şekillenmesi ve ayrışması açısından önemli ipuçları vermektedir.

Bilindiğı üzere 15. yüzyılda hangâh, hayatını Allah’a ibadete adanmak isteyen Müslümanların cemaat yaşamına yönelik ilkeler tesis eden bir kurumdur (Homerin, 2022, s. 98). Şehir dışından gelen talebeler için konaklama ve eğitim amacıyla, özellikle camilerin yanına inşa edilen bu mekânlar, önemli âlimlerin dersler verdiği yerlerdi. Zamanla bu hanlar, Şer’î ilimlerin öğretildiği çeşitli medreselere veya sûfî karakter taşıyan hangâh külliyesi ile bütünleşmiştir (Homerin, 2022, s. 98).

Vakfiyede dergâhların, yalnızca tasavvuf ehli bireylere ve bid'at ehli olmayan Müslümanlara ikamet izni verilmesi birkaç unsur etrafında incelenebilir. Bunlardan birisi tasavvufun rolü, iktidar ve toplum üzerindeki meşruiyetidir. Tasavvuf, İslam toplumlarında manevi bir derinlik ve bireysel tecrübe arayışını temsil etmektedir. Karakoyunlu döneminde, tarikatlar, dini otoritenin yanında alternatif bir manevi otorite olarak kendilerini konumlandırmışlardır. Tasavvufun sonucunda oluşan hangâhlar, mürşitlerin rehberliğinde tasavvufi eğitime ve ritüellere ev sahipliğı yaparken, bu süreçte içsel bir gelişimi teşvik etmektedir. Nitekim vakıf kaydında görüldüğü üzere yalnızca tasavvuf ehli bireylere ikamet izni verilmesi, kurumun kendini dışa kapalı bir yapı olarak inşa ettiğini ve bu kapalı ortamda tasavvufi uygulamaların derinleştiğini göstermektedir.

Vakfiye kayıtlarında dikkatimizi çeken diğeri bir unsur ise mezhepsel ayırım ve “bid’at” kavramıdır. Mezhepsel görüşler, İslamî topluluk içinde önemli bir rol oynamış ve bid'at kelimesiyle ifade edilen kavram, İslamî öğretilerden sapma olarak değerlendirilen pratiklerin dışlanmasına yol açmıştır. "Bid'at ehli olmayan Müslümanlar", İslam’ın ana doktrinlerine ve geleneklerine sadık kalan bireyler olarak tanımlanır. Yani akli esas alıp nasları te’vil etmek suretiyle Hz. Peygamber’den sonra sünnete aykırı bazı inanç ve davranışları benimseyenlerdir (Öge, 2019, s. 337). Bu kişiler, İslam’ın temel inanç ve uygulamalarını değiştirmeden, yaşarlar ve bu nedenle tarikatların kabul ettiği bir toplumsal grubu oluştururlar (Karaman, 1990, s. 79; Yavuz, 1994, ss. 501-505). Ancak tasavvuf, zamanla geçirdiğı değişiklikler sonucunda eleştirilen bir akım olmuştur ve bu eleştirilerin temelinde, onun İslamî unsurlar ile bid’atların karışımından oluşması yatmaktadır. İlk dönemlerinde tasavvuf, ibadet, ahlâk ve tevbe gibi İslamî değerlerden beslenirken, zamanla çevre kültürlerden edindiğı unsurlar ve felsefî sapmalarla eklektik bir yapı kazanarak ayrılmıştır (Maviş, 2012, s. 33). Dolayısıyla vakfiyedeki söz konusu ayrıntı yani Karakoyunlu ya da Akkoyunlu yönetiminin hangâhların belirli bir grup Müslüman için ikamet izni vermesi, toplumun bir kesiminde kabul edilen dini normların diğerilerinden ayrıştığını göstermektedir. Tarikatın kendine has yapısı, belirli bir tasavvufi anlayış ve yorum ekseninde şekillenirken, diğeri farklı yorumları ve uygulamaları reddettiğı düşünülebilir. Bu durum, dönemin dini/fikhî oiteler ile tarikatlar arasındaki gerilimlere de işaret etmektedir.

Bilindiğı üzere 15. yüzyıl Sünnî ve Şii mezhebinin tam olarak ayırımı yapılamadığı, yeni bir tasavvuf anlayışının ortaya çıktığı bir dönemdir ve bu dönemin mezhep ve siyasi durumu vakfiyelere de yansıdığı görülmektedir. Nitekim Karakoyunluların resmi mezhebi ve hükümdarların inanışları dönem kaynaklarında tartışmalıdır. Örneğın Huncî ve Devletşah gibi müellifler Karakoyunlu sultanlarının büyük bir kısmının ehl-i bid’at, kötü mezhep ve fikirlere sahip olduklarını, hakkın doğru yolundan saptığını, kötü itikada sahip olduklarını ve mülhit olduklarını belirtmektedirler (Huncî-yi İsfahanî, 2004, ss. 27-34; Semerkandî, 1975, ss. 342-345). İbn Tagrı Berdî, el Makrizî gibi Memlûkları kaynaklarında Kara Yusuf’un oğlu İskender’in dini akidesi için “O Kara Yusuf’un diğeri oğlanları gibi hiçbir dine bağılı değildi. Fakat yine de kardeşlerinden iyi idi” (el-Makrizî, 1970, s. 187; İbn Tagrı Birdî, 1991, s. 835; Koprıman, 1972, s. 211) gibi ifadeler yer almaktadır. Öte yandan Karakoyunluların resmen Şiî olmamakla birlikte Yar Ali, İsfahan Mirza, Pir Budak ve Hasan Ali gibi hanedan üyelerinin Hz. Ali’ye karşı bilinçli bir sevginin mevcut olduğı, Hz. Ali’ye haddinden fazla muhabbet gösterdikleri ayrıca Ehl-i Beyt’in faziletleri konusunda aşırıya gittikleri üzerinde tartışmalar yer almaktadır (Daftary, 2005, s. 85; Sultani, 1382, s. 88). Yine bu dönemde ortaya çıkan yeni tasavvuf anlayışı sonucunda Sühreverdiyye, Mevleviyye, Nurbahşıyye, Safevîyye, Nimetullahiyye, Kübreviyye, Zehebiyye gibi

tarikatların büyük çoğunluğu tarikat silsilesi aracılığıyla Ehl-i Beyt'e bağlandıkları ve Sünnî tarikat kurucularının birçoğu Hz. Ali'nin soyundan kabul edilmiştir. Bununla beraber kısmen de olsa Oniki imam Şiiliği'nin kabul ettiği Zehebiyye, Curriyye ve Nimetullahiyye gibi ılımlı ve şerî hükümlere bağlı Şii tarikatlarıyla İmamiyye Şiiliği'nin kökten reddettiği Hurûfilik, Noktavilik, Haydarilik Muş'aşaa, Ehl-i Hak, Kızılbaşlık gibi Şii tarikatlar ve hareketler bölgede etkin olduğu bir zaman diliminde vakfiyede bid'at ehli olmayan Müslümanlara ikamet izni verilmesi (Uludağ, 1993, s. 526), aslından tarikatların farklılaştığını göstermektedir.

Nitekim Safevî öncesi Sünnilikte yaşanan kırılma tasavvuf ve tarkikatlar aracılığıyla olmuştur ve tasavvuf bazı dönemlerde devlete hizmet eden bir unsur olarak kabul edilirken, bid'at olarak nitelendirilen unsurlar, özellikle mezhepsel farklılıkların belirginleştiği ortamlarda daha çok yaftalanmıştır (Koushki ve Böwering, 2010, ss. 456-466). Bu durum, tasavvufun sadece bir ibadet biçimi değil, aynı zamanda karmaşık bir toplumsal olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Karakoyunlu döneminde bid'at algısı ve tarikat-siyaset ilişkisi üzerinden yeniden değerlendirildiğinde Karakoyunlu döneminde dini heterodoksi, tasavvufî yapılar ve siyasal otorite arasındaki ilişkinin karmaşıklığı görülmektedir. Bu karmaşıklık, yönetici zümrenin dini meşruiyet arayışları ile halk tabanındaki dinsel çeşitliliği dengeleme çabasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan 'bid'at ehli olmayan Müslümanlar' ifadesiyle, siyasi otoritenin makbul saydığı ve müesses din anlayışına / Sünnî ana akıma sadık kalan gruplar vurgulanmakta; bu grubun tarikatlar tarafından desteklendiği belirtilmektedir (Homerin, 2022, s. 98).

Dolayısıyla hangâhlar için belirli Müslüman gruplarına ikamet izni vermesi, dönemin dini pratiklerinde ayrışmaları ve farklı yorumların kurumsal düzeyde dışlanmasını göstermektedir. Bu bağlamda, tarikatların sadece kendi tasavvufî anlayışlarını merkeze alarak alternatif yaklaşımları dışlaması, dönemin dini/ hukuki otoriteleriyle yaşanan gerilimlere de işaret etmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Huncî, Devletşah ve Memlûklü kaynakları, Karakoyunlu sultanlarının çoğunluğunu bid'at ehli, kötü mezhepli ve inanç bakımından sapkın olarak tanımlarken, aslında bu değerlendirmelerin, Karakoyunlu hanedanının dini kimliğinin tartışmalı olduğunu ve siyasi otoritelerle dini çevreler arasındaki mesafenin genişliğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar Karakoyunlular resmî olarak Şîî olmasa da, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e karşı aşırı muhabbet beslemeleri, mezhebî aidiyet konusunda belirsizliklere ve eleştirilere de neden olmuştur (Arayancan, 2018, ss. 135-155).

Diğer bir unsur dini ve sosyal kontrol mekanizmasının işleyişidir. Hangâhların sadece tasavvuf ehline ve bid'at ehli olmayan Müslümanlara izni vermesi, aynı zamanda sosyal bir kontrol mekanizması olarak da işlev görmektedir. Bu yaklaşımla, tarikatlar, kendi sosyal ve dini kimliğini koruma ve güçlendirme amacı taşımıştır. Müridleri arasında bir seçicilik politikası uygulayarak hem dini bütünlüğü sağlamak hem de tasavvufî deneyimi derinleştirmek amacının güdülmüş olması muhtemeldir. Böylece, toplumsal yapı içinde alternatif bir otorite olarak kabul edilen tasavvuf inancı, kendine has bir öğreti ve disiplin geliştirme fırsatı bulmuştur. Diğer bir unsur tasavvuf ve dönemin dini normlarıdır. Tasavvuf, Karakoyunlu ve Akkoyunlu döneminde dini hayatta önemli bir yer edinmiş, ancak bu anlayış, birçok zaman daha geniş bir İslamî çerçevede içinde marjinalleşmiştir. Hangâhların yalnızca seçkin bireylere kapılarını açması, dönemin dini normlarına ve toplumsal dengelere de ışık tutmaktadır. Tasavvufî kimliğin öne çıktığı bu dönemde, diğer mezheplerle olan ilişkilerin gerilimi, toplumun çeşitli katmanlarına kadar yansımıştır. Aslında bu durum, Türkmen yöneticilerinin özellikle din ve siyaset arasındaki bağlantıda, tasavvufun potansiyel tehditlerini kontrol etme çabasını da simgelemektedir.

Vakfiyelerde yer alan diğer bir husus Kâşân meydanında bulunan dükkânların bağışlanmasıdır. Bu bağışlar Kâşân şehrinin yerel ticaretini desteklemesi açısından önemlidir. Ayrıca geliri özellikle imaretler ve diğer vakıfların giderlerine sarf edilmek üzere inşa edilen vakıf çarşı ve dükkânlar üstü örtülü alışveriş merkezleridir. Genellikle camiye yakın kurulan çarşılar halkın bu müesseseler etrafında toplanmasına yardımcı olmuştur (Kazıcı, 1999, s. 316).

Söz konusu vakfiyelerde görüldüğü üzere Türkmen yöneticileri ve ileri gelenlerin ibadet edilebilmesi için cami, mescit, türbe yapılmasının yanında geliri cami ve görevlilere tahsis edilmiş vakıflar oluşturma konusunda etkin oldukları görülmektedir. Dini yapının yanında camilerin etrafına yapılan imaret, medrese, kütüphane vs. gibi sosyal yapıların da eklenmesi ile külliye oluşturularak bulunduğu şehri ya da merkezi zenginleştirilmiştir (Kazıcı, 2003, s. 161). Vakıf tesis edilen vakfın nasıl idare edileceği, harcama giderleri, çalışacak kişiler ve sayıları, ne kadar maaş ödeneceği, vakıf gelirleri, kimlerin nasıl faydalanacağı gibi hususlar vakıf tarafından ayrıntılı bir şekilde belirtilmektedir (Özgüdenli, 2012, ss. 465-467).

Sonuç

Bu çalışmada incelenen Mirimâd Cami vakfiyeleri Karakoyunlu ve Akkoyunlu döneminde kurumsallaşan, Safevî dönemiyle kalıcı bir geleneğe dönüşen Türkmen coğrafyasının sosyo-mekansal, iktisadi ve hukuki yapısını anlamamıza yarayan tarihi belgedir. İncelediğimiz dört vakfiye dönemin sosyal, dini ve iktisadi durumu hakkında bilgiler sunarken, mülkiyet ve toprak hukuku, tarımsal üretkenlik, iktisadi kalkınma, sosyal ve dini hizmet açısından örnekler sunmaktadır. Emir İmâdü'd-Devle ve'd Din Mahmûd eş-Şirvânî Devletâbâd Çiftliği örneğinde olduğu üzere arazilerin su ve topraklarının vakfa tahsisi, tarımsal üretkenliği artırarak bölge için iktisadi açıdan kalkınmayı sağladığı tespit edilebilmektedir. Aynı şekilde vakfiyelerde yer alan

mali düzenlemeler, müderrislere verilecek maaş miktarı, talebelerin ve diğer görevlilere ayrılan gelirler, dini eğitim ve sınav uygulaması toplumun dini eğitim ihtiyacını karşılarken, aslında vakfın maddi ve manevi amacını da ortaya koymaktadır. Öte yandan vakfiyede bulunan Hangâh örneği özelinde tasavvufun rolü, camiye vakfedilen müklerin ve malların çeşitliliği, gelir-gider tablosu ve harcamalar, mülklerin sınırları ve konumlarının belirlenmesi gibi unsurlar Kaşan şehrinin fiziksel genişlemesi, toplumsal yapısı ve dini zümrelerin çeşitliliği hakkında bilgiler sunmaktadır. Sonuç olarak, Mirimâd Cami vakfiyeleri Karakoyunlu'dan Akkoyunlu hatta Timurlu dönemine ait vakıf sisteminin işlevselliğini, aktarımını mülkiyet ve yönetim anlayışını, iktisadi sistemin devamlılığını ve fıkhi açıdan denetlenmesi ve tescilini gösterirken, sosyal ve dini pratiklerin değişim ve dönüşümü hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Etik Komite Onayı: Etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Yazar, bu çalışmanın hazırlanması sürecinde metin düzeltme, dil ve anlatım denetimi ile yazım sürecinde oluşabilecek insani hataların azaltılması amacıyla yapay zekâ araçlarından yararlandığını beyan etmiştir. Yapay zekâ araçları, çalışmanın bilimsel içeriğinin oluşturulması, verilerin analizi, bulguların yorumlanması veya akademik değerlendirme süreçlerinde kullanılmamıştır.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Use of Artificial Intelligence: The author declared that artificial intelligence tools were used during the preparation of this study for text editing, language and style review, and the reduction of potential human errors in the writing process. Artificial intelligence tools were not used in the generation of the scientific content, data analysis, interpretation of findings, or academic evaluation of the study.

Kaynaklar

Arşiv Belgesi

Asnad.org.documant

<https://www.asnad.org/en/document/191/>

<https://www.asnad.org/en/browse/archive/46/>

0877/1473 Vaqf for the Masjid-i Maydan (Mir 'Imad) in Kashan 1 of 4 <https://www.asnad.org/en/document/191/>

0877/1473 Vaqf for the Masjid-i Maydan (Mir 'Imad) in Kashan 2 of 4 <https://www.asnad.org/en/document/192/>

0877/1473 Vaqf for the Masjid-i Maydan (Mir 'Imad) in Kashan 3 of 4 <https://www.asnad.org/en/document/193/>

877/1473 Vaqf for the Masjid-i Maydan (Mir 'Imad) in Kashan 4 of 4 <https://www.asnad.org/en/document/194/>

Araştırma ve Kaynak Eserler

Afşar, İ. (1385). Vakıfname-i Az Turkmenan-i Karakoyunlu. *Ferheng-i İran Zemin*, 20.

Amanat, M. (2018). Kashan III. History to the Pahlavi Period. *Encyclopædia Iranica*. <https://www.iranicaonline.org/articles/temp-kashan-history>

Arayancan, A. A. (2010). *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür) 1438-1467* (Tez No.273265) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Arayancan, A. A. (2018). Karakoyunlu Hanedan Üyelerinin Dinî Eğilimleri. A. A. Arayancan (Ed.), *Orta Çağ'da Din ve Devlet Doğu -Batı Ekseninde* içinde. Yeditepe Yayınevi.

Bahram-nejad, M. (1386). *Serguzeşt-i Karakoyunluha ve Akkoyunluha*. Merkez-i Pejuheş-i Miras-ı Mektup.

Bazın, M. (2002). Kum. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 26, ss. 261–262). TDV Yayınları.

Bilgili, A. S. (2011). *İran, Azerbaycan Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları (XVI-XIII.Yüzyıllar)*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Daftary, F. (2005). *İsmailis in Mediveal Muslim Societies*. I.B. Tauris İnstitute of İsmaili Studies.

Darrabi, A. K. (1378). *Tarih-i Kâşân* (İ. Afşar, Haz.). İntişarât-ı Emir Kebir.

El-Makrizi. (1970). *Kitâbu's-Sülûk li Ma'rifet-i Düveli'l-Mülûk* (Muhammed Mustafa Ziyâde & Saîd A. Âşûr, Tahk.; C. IV). Lecnetü't-Te'lif ve't Terceme ve'n-Neşr.

Ferzelibeyli, Ş. F. (2003). *XV.Asır Azerbaycan Devletlerinin Kuruluşu*. Elm-Tahsil Neşriyat.

Gaffarî. (1343). *Tarih-i Cihan-Âra* (H. Neraki, Neşr.). İntişarât-ı Kitap.

Gölpınarlı, A. (1979). *Tarih Boyunca İslamî Mezhepleri ve Şiilik*. Der Yayınevi.

Haeri, M. R. (2012). Kashan. *El*, XV, 1–73. <https://www.iranicaonline.org/scholar/mohammad-reza-haeri/>

Haeri, M. R. (2024). Kashan V. Architecture (2) Historical Monuments. *Encyclopaedia Iranica*, XVI(1), 12–21.

<https://www.iranicaonline.org/articles/kashan-v2-historical-monuments>

Herevî, E. S. İ. E. (1383). *Fütûhât-ı Şâhî*. M. N. Nesîrî. Encümen-i Âsâr ve Mefâhîr-i Ferhengî.

- Homerin, T. E. (2022). Müslüman Ruhları Korumak: Memlük Topraklarında Hangâh ve Sûfilerin Vazifesi (H. S. Korkmaz, Çev.). *Theosophia*, 4, 97–117. <https://doi.org/10.5281/zenodo.677901>
- Huncî, İ. F. R. (2004). *Tarih-i Âlem-Ârâ-yı Eminî: Şerh-i Hükmrâni-yi Selatin-i Akkoyunlu ve Zuhur-i Safevîyân* (M. E. Aşîk, Ed.). Miras-i Mektub.
- İbn Tagrı Birdî. (1992). *en-Nücûmü'z-Zâhire fî Mülûk-i Mısır ve'l-Kâhire* (Muhammed Hüseyin Şemseddin, Tahk.; C. XVI). Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn-i Bezzâz. (1994). *Safvetü's-safâ* (G. R. Tabâtabâi Mecd, Mukaddime ve tsh.). Dânişgâh-i Âzâd İslamî.
- İbnü'l-Esir. (1987). *el-Kâmil fi't-Târih* (A. Özeydin vd., Çev.; C. XI–XII). Bahar Yayınları.
- Jaffer, M. (2003). *Lady Fatima Masuma (A) Qum*. Cami'at Al Zehra/Ensariyan.
- Karaman, F. (1990). Bida't ve Bida't Ehl-i Üzerine Bir İnceleme. *Diyanet Dergisi*, 26(1), 79–88.
- Kazıcı, Z. (1999). *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*. Kayihan Yayınevi.
- Kazıcı, Z. (2003). *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*. Bilge Yayıncılık.
- Koprman, K. Y. (1972). *El-Aynî'nin İkdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıl Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar* [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi].
- Koushki-Melvin, M., & Böwering, G. (2010). Kanaqah. *El*, XV(5), 456–466. <https://www.iranicaonline.org/articles/kanaqah/>
- Köprülü, F. (1974). Vakıf Müessesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü. *Vakıflar Dergisi*, II, 1–37.
- Köprülü, F. (1983). *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*. Ötüken Neşriyat.
- Kummî, H. B. M. (1361). *Tarih-i Kum* (Seyyid Celalleddin Tahrânî, Tashîh; H. Kummî, Çev.). S.B.A.
- Kurt, İ. (1997). *Vakıf Müessesesi XV. ve XVI. Asır Vakıfları*. Ensar Neşriyat-İSAM Yayınları.
- Maviş, N. (2021). *Şîa-İmâmîyye'nin Bid'at Anlayışı -Sünnî Bid'at Anlayışı İle Teolojik Mukayese* (M. Akman, Ed.). Astana Yayınları.
- Mirza, N. (1373). *Târîh u Coğrâfi-yi Dârü's-Saltana-yi Tebrîz* (G. Rıza Tabâtabâi Mecd, Yay.). İntişârât-ı Soude.
- Necefli, T. (2006). Karakoyunlu-Teymur Münasebetleri Müasır Türkiye Tarihşünaslığında. *Azerbaycan Milli İlimler Akademiyasının Haberleri*, 7, 77–90.
- Nerâki, H. (1365). *Tarih-i İctimaî-i Kâşân, Ez İntişârât-ı Müessesesi-i Mütalaât ve Tahkikat-ı İctimaî*. Neşri Daneşkah-ı Tahrân.
- Nerâki, H. (1382). *Asâr-ı Tarih-i Şehristanha-yı Kâşân ve Netenz*. Encümen-i Asâr ve Mefahir.
- Öge, S. (2019). Ehli Sünnet ve Ehli Bidat Adlandırmaları. A. Koç (Ed.), *İslam Düşünce Klavuzu* içinde (ss. 333–347). Ensar Neşriyat.
- Özgüdenli, O. G. (2012). Vakfiye. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 42, ss. 467–469). TDV Yayınları.
- Ritter, M. (2018). The Kashan Mihrab in Berlin Historiography of Persian Lustreware. Y. Kadio (Ed.), *Persian Art: Image-making in Erusia*.
- Sadeghnejad, N., Hooshyar, M., & Zebardast, S. (2022). Tahlil-i Sahtari ve Muzamin-i Kitabeha-i Mescid-i Mir Emad-i Kaşan. *Fasılname Rehpuye-i Hünerhai Senagi (Jornal of İndutrial Arts)*, 2(3), 37–57.
- Semerkindî, D. K. A. (1975). *Matl'-i Sa'din ve Mecma'-i Bahreyi* (A. Nevayî, Ed.). Tahrûî.
- Sultani, M. A. (1382). *Kiyam ve Nehzet-i Aleviyan-ı Zargos*. Soha.
- Sümer, F. (1992). *Karakoyunlular (Başlangıçtan Cihânşah'a Kadar)* (C. I). TTK.
- Şahin, F. (2023). *XV Asır Azerbaycan Devletlerinin Kuruluşu*. Elm-Tahsil Neşriyat.
- Şehşahani, S. H. (1336). Hulâsa-i az Vakıfname-i Mescid-i Mirabad ve Fermanha-i Selâtin ki Der an Bagi Mande Est. *Ferheng-i İran Zemin*, 5. <https://rasekhoon.net/article/show/120416>
- Tabâtabâi, H. M. (1352). *Farmânâ-yi Türkmânân-ı Karakoyunlu ve Akkoyunlu*. Kum.
- Tabâtabâi, H. M. (1335). *Türbei Pâkân* (C. I). Matbaa-yi Mehr.
- Uludağ, S. (1993). Şiilikte Tasavvuf. *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*. İSAV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (1994). Ehl-i Bid'at. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 10, ss. 501–505). TDV Yayınları.
- Zarrabi, A. K. (1346). *Tarih-i Kâşân*. İntişârât-ı Emir Kebir.

Ekler

Ek 1. 23 Receb 877 (24 Aralık 1472) Tarihli Vakıfname. Toplamda 11 sayfa olan vakıfnamede bazı bölümler okunmadığı için çıkarılmıştır: (Arşiv Belgesi: 0877/1473 Vakf for the Masjid-i Maydan (Mir 'Imad) in Kashan 1 of 4 /) Vakfiyenin orijinal metni için bkz.

<https://www.asnad.org/en/document/191/>

Allah başarıya ulaştırandır. Hamd, ariflerin kalplerini sevgi ve irfan havuzlarıyla cihya eden, müstakların ruhlarını keşif ve ayânın tatlı suyuyla sulayan; hikmet ve yakın pınarların kudretinin kemaliyle onların göğüslerinin vadilerinde akıta Allah'a mahsustur. İşte onlar kaplarnın iman yazıldığı kimselerdir.

Salât ve selâm, en parlak delille gönderilen, apaçık burhan olan, her zaman ve her an galip şeraitiyle diğer tüm milletlerin(dinlerin) ve inançların hükmünü ortadan kaldıran Nebi Muhammed'e, onun aliesine ve ashabına olsun.

Bundan sonra sırları en iyi bilen Hak Teâlâ'dan gelen ilhamla, iyilikmülkünde en üstün olayı yapmaya muvaffak kılınmış, iyilerin menzillerine ulaşmış vâkıftan sadır olan yakınlaşma vesilesiyle; ömrünün direği ayakta durduğu ve zamanın/hadiselerin gözü ondan uykuda olduğu sürece adı geçen bu zikredilen hususlar açıkça netleşti ve bence sıhhati kesinleşti. Onun kendisine isnat edilen tüm hususları açıkça ikrar etmesiyle... Şer'î gereği tüm bunların sıhhatine hükmettim. Takva ve adalet hırcasını giymiş, bu sözünde doğruluk elbisesine bürünmüş olan kimseleri de buna şahit tuttum. Meşru bir talpe üzerine bunu yazan, Samed olan Allah'ın rahmetine muhtaç kul: beş vesikada Ali b. Hibetullah Ebu Abdullah el-Ganî'dir. Hamd; vakedenler vicdanlarının sırlarına ve niyetlerine vakıf olan Allah'a mahsustur. O dinde Müslümanların direği ... olan yüce yapıyı imar etmek için ebedi saadeti ve sermedî devleti yönetmeyi kime muvaffak kıldıysa ona lutfetmiştir. Eksiksiz ve artan en mükemmel salâtlar, tam ve yüce selamlar; Makam-ı Mahmûd ile müjdelenen ve kıyamette varılacak Kesrev'in sahibi olan Muhammed el-Mahmûd'a onun tertemiz ailesine, tevhid ve yakın pınarıyla arınmış imamlara ve rûku edenler ile secde edenler için cemaatlerin ve cuma namazının ikame edilmesiyle mürselinin (peygamberlerin) imanın sünnetine uyan ashabına olsun. Alemlerin Rabbine rûku edenlerin rûkuları ve secde edenlerin secdeleriyle...

Kutsal mekân vakıflarının dili olan ve camileri ziyaret edenlerin lisanı olan bir hamd...

Fırıncılık usulüyle (işletilen) ve tamamı altı dükkân ile sınırlı olan bitişik iki dükkânın tamamı; adı geçen mescidin kapısı, yeni meydan, Derviş Rahmetullah (Derviş râh-ı Hudâ) mezarlığı ve adı geçen mescit ile sınırlıdır. Bu mülkler; tüm eklentileri, bağlamları, müstemilatı, diğer ilaveleri ve bunlara ait olan her şeyle birlikte. Ayrıca, yemcilik (zahirecilik) usulüyle işletilen ve tamamı birbirine bitişik dükkânların tümü; adı geçen mescidin kapısı, hamam, yeni meydan, hamam kapısı ve cadde ile sınırlıdır. Talimgâh olarak bilinen bir dükkânın tamamı ile tellallık usulüyle işletilen ve tamamı birbirine bitişik dükkânlardaki bir dükkânın tamamı; adı geçen cenabın (kişinin) yeni meydanı ve adı geçen hamamın kapısı ile sınırlıdır. İki taraftan hamamla, diğer taraflardan ise adı geçen mescit, cadde, eski hendek, mezarlık, cadde ve Sahip-i Azam Hâce Muînüddin Ahmed'in sebil/su kaynağı (sakâye), Derviş Rahmetullah mezarlığı ile sınırlandırılmış etrafı çevrili yeni bahçenin tamamı; adı geçen dükkânlar ve adı geçen bahçeye ait tüm eklentiler, müstemilat ve bağlamlar ile bunlara dahil olan her şeyle birlikte. Tüm bunlar şerefli ve yüce şeriâtın kurallarına uygun olarak; önceden nitelendirilmiş ve Emir İmadüddin Mahmud el-Şirvani Mescidi olarak bilinen temiz mescide, üzerine en faziletli temiz salâtlar ve en kâmil tahiyatlar olsun, şer'î, sahih ve sarîh bir vakıf ve dini bir hapsedme (vakfetme) ile; tüm şer'î rûkûnleri ve gözetilmesi gereken kuralları kapsayacak şekilde vakfedilmiştir. Vakfeden kişi bu belgede zikredileb vakıfların gelirlerinin, akar ve tarım kirlarının harcamaya yerlerinin ayrıntılı olarak şu şekilde olmasını emretti. 1. Bölüm: Müderris ve Talebeler Müderris, Kişi sayısı: 1 kişi, Süre: Günlük Para birimi/Miktar: 16 Irakî [Dinar], Talebeler, Kişi sayısı: 6 kişi, Süre: Günlük, Para birimi/Miktar: [18 Dinar], 2. Bölüm: Hatibler, İmamlar, Hafızlar ve Diğerleri Hatib, Süre: Yıllık, Para birimi/Miktar: 103 Şahrûhî [Dinar/Sikke], İmam: Beşte bir (Humus) Süre: Günlük, Para birimi/Miktar: 3 Dinar, Hafızlar, Görev: Seher vaktinde, sabah ve akşam (Kur'an) tilavet ederler. Kişi sayısı: 3 kişi, Para birimi/Miktar: 3 Dinar

Bu harem (kutsal mekânın) sakinlerinden kulağa şu nida ulaştı:

'Şüphesiz ki Allah onu kabul buyurdu, hem de en güzel şekilde kabul etti.

Zamanın en şerefli, emirlik cenabının önde gelenlerinden, adalet nişanlı Emir İmadü'd-devle ve'd-din Mahmud —ki kendisi, cömertlik ve kerem sahibi, yüce soy ve şerefe sahip olan, dönemindeki emirlerin sığınağı ve kalplerin dayanağı olan büyük emirin oğludur— Allah Teâlâ onun hayırlarını tamamlamaya muvaffak kılsın ve onları en yüksek derecelere ulaştırsın;

Kendi zamanında Allah'ın rahmetine kavuşmuş olan Velî Emir Muînü'd-devle ve'd-din Şiblî el-Şirvânî'nin ruhu için, yalnızca Allah rızasını gözeterek, O'nun hoşnutluğunu kazanmak ve sevabına nail olmak amacıyla vakfedip tasaddukta bulundu.

Adı geçen cennet-mekân Emir İmadü'd-devle ve'd-din Mahmud'un tam mülkiyetinde (mülk-i mutlak) olan ve bugüne kadar hiçbir engelleyici ve zorlayıcı olmadan, malikane (sahibine ait) tasarrufu altında bulunan her şey; kesin delillerin, adil şahitlerin, onun geçerli tasarrufunun ve şer'î kurallara uygun olarak gerçekleştirdiği sahih inşasının (vakfının) gösterdiği üzere; tüm fesat unsurlarından uzak ve geçersiz kılıcı (bâtıl) her şeyden arınmış bir şekilde [vakfedilmiştir]. Ve o vakfedilen mülklerin tamamı; yeni meydanda yer alan, Emir İmadüddin Mahmud Hamamı olarak bilinen hamamdır. Adı geçen vâkıf, Kaşan şehrinin kapılarından biri olan çarşı kapısının (derb-i sûk) dışındadır. Bu hamam son derece meşhur olduğundan ve sınırları tam olarak bilindiğinden sınırlarının yeniden çizilmesinden müstağnidir. Tüm eklentileri, bağlamları, aidietleri, müstemilatı, diğer ilaveleri, zikredilen veya zikredilmeyen tüm hakları, su yolları ve geçiş yolları ile birlikte. Ayrıca, İsfîyâdâb (Esfidab) kanalı/kehrizi payından toplam on dört gece-gündüzlük (şebânîrûz) hissenin seksen iki bölü seksen sekiz (82/88) payının tamamı [vakfedilmiştir]. Bu kanal, adı geçen şehrin (Kaşan) köylerinden biri olan meşhur Fîn köyünde yer almakta olup, sınırları en ince ayrıntısına kadar bilindiğinden tarife ihtiyaç duymamaktadır. Tüm tabileri, eklentileri, müstemilatı, su kuyuları, su kanalları ve şer'an ona ait olan her şey ile birlikte. Ayrıca, yağhane (asârâne) olarak inşa edilmiş olan bir dükkânın tamamı; çarşı kapısı, cadde, yeni meydan, eski sur hendekleri ve adı geçen şehirde bulunan merhum mutlu Hâce Ebû Saîd Hanı ile sınırlıdır. Tüm tabileri,

eklentileri, alet ve edevatları, diğer unsurları ve şer'an ona ait olan her şey ile birliktedir. Ayrıca, boyahane (sabbâğî) olarak inşa edilmiş, birbirine bitişik üç dükkânın tamamı; nalbantlık (na'lbendî) üzere inşa edilmiş iki dükkânın tamamı ve atıcılık evi/talimgâh (âmâg-hâne) üzere inşa edilmiş bir dükkânın tamamıdır; ki bu dükkânların tümü birbirine bitişik. Atıcılık evi/talimgâh (âmâg-hâne) üzere inşa edilmiş olan bir dükkândır; ki tüm bu dükkânlar birbirine bitişiktir. Sınırları; adı geçen cenabın (vâkıfın) yeni meydanı, vasfedilen mescit (Emir İmadüddin Mescidi), eski sur hendekleri ve adı geçen mescidin kapısı ile belirlenmiştir. Tüm tabileri, eklentileri, müstemilatı ve şer'an ona ait olan her şey ile birliktedir. Ayrıca, nalbantlık (na'lbendî) üzere inşa edilmiş, birbirine bitişik dört dükkânın tamamıdır. Emirlik makamına mensup, saadet sığınağı, vezirlik başına sahip, haşmet ve itibar sahibi, hayır kurallarının kurucusu, hayır kurumlarının temellerini atan, kerem sahibi büyüklerin iftihar, akraların sığınağı, ulu sadrazamların dayanağı, cömertlikte dünyanın bir tanesi, dünyadaki cömertlerin en seçkini olan ulu ve yüce zat; onun parmak uçlarından şefkat pınarları kaynar, cömertlik bahçeleri onun bol ve bereketli hayır yağmurlarından neşeyle güler. Onun yüce hayırlarının izleri ve parlak eserleri her tarafa taşar ve yayılır. İyilikler karşısında bir ağaç dalı gibi neşeyle sallanır, zorluklar anında ise kaya gibi sabit kalır. Onun hakkında övgüde bulunanların, kulların diliyle söylediği şu söz ne kadar da güzeldir: Cömertliğe "Sen hür müsün?" diye sordum, "Hayır," dedi, "Aksine ben, Emir İmad'ın kuluyum." "Satın mı alındın?" dedim, "Hayır, aksine miras yoluyla," dedi, "Babadan babaya geçerek bana miras kaldı." O, zamanın yeganesi, adil, başışlayıcı ve cömert bir zattır ki; Mabut olan Yaratıcı'nın lütuflarının kaynağıdır. Devletin ve dinin direği olan en ulu, en kerem sahibi emir; Onun adı gibi akıbeti de Mahmud olsun. Cennet bahçesinin kıskanacağı bir mabedin inşasını ve yapılmasını emretti; Orası, sarsılmaz bir imana sahip olanların namazgâhıdır. Onun avlusu tıpkı Rıdvan cenneti gibidir, Havası ise nitelik bakımından ruhu besleyen bir nesim gibidir. Saba rüzgarı, onun toprağına Tuba ağacının tazeliğini verdi, Havasının mayasında Kevser suyunun tatlılığı gizlidir.

Şerefli bölgede ve -Allah Teâlâ her ikisini de korusun- tayyibe Kaşan şehrinde, O'nun lütfuyla zamanın en güzel anında tamamlanmasından dolayı Allah'a hamdolsun. Onu, her şeyi nimetlendiren Allah için bir mescit, bir cuma camii kıldı; cuma namazının, cemaat namazlarının ve beş vakit namazın ikamesiyle, Rahman'ın kelamının (Kuran'ın) tilavetiyle mamur, süslü ve bir ibadet mekânı haline getirdi. Değerli alimlerin, hatiplerin ve fazilet sahiplerinin şerefli nefeslerinin bereketiyle, eğitim ve öğretimle orası şereflendi ve nurlandı. Devlet ve dinin direğinin cuma camisinin inşası, kıyamet günü için velayet şahının şehridir. Onunla onda birin onda biri kadar bile birlikte olmaktan acizdirler, padişahlık dergahının huzuruna bir hediyedir ki kesin bir emirle "Gündüzün iki tarafında ve gecenin yakın saatlerinde namazı kıl" boyun eğenlerin boyunlarını rüku üzere huşu ile eğdi ve onların sehv ve nisyanlarını kasten yapılan secdelerle yaptı "Şüphesiz iyilikler kötülükleri giderir" iyiliklere tebdil etti, kerem elbisesini bize giydirdiği için O'na hamdolsun, sonra O'na şükürler olsun, bizi hidayete erdirdiği için O'na şükürler olsun, nimetlerin en şükredilenidir, temizlerin salatlarıdır ki temizlenenler gece vakitlerinde ve gündüzün taraflarında başışlanma dilerler, şahitlerin mihrabında oturanların onu anmaktan aciz kaldığı tahiyyat-ı tahirelerdir, alemlerin amel edenlerinin sünnetiyle "Dinin direğinin salâtı" konuşan mürselinin seyyidinin hadisiyle mahmud ve muhammed olan mukaddes, münevver ravzaya saçarlar, müminlerin imamları olan tayyib ehli beyte ve feryat gününe kadar adaletle hidayet eden ashabına olsun, ve bundan sonra, din ve devlet erbaplarının, sağlam fikir ve vakur rey sahiplerinin, mülk ve millet ashabının malumudur ki bu fani dünyamız beka mahalli ve karar mekânı değildir.

Ve bu dolap çarkından hiçbir kimse bir kase su bile tasarruf etmedi ta ki hamamın içi gibi ateşle duman sıfatlı başına vurup dışarı çıkmadı ve bu dükkandan hiçbir üstad bir içecek tatmadı ta ki bir nîşe müptela olmadı.

Kimse bu dükkandan arısız bal yemedi

Kimse bu bostandan dikansız taze hurma toplamadı

Külfetsiz olarak her kim ki gönül verdi

Çünkü görmedi düşmanı kendisi arttırıyordu

Sonra o devlet ve saadet topunu bu meydandan kapıp götüren sadakat samimiyeti, tam iman ve kamil itikat sahibi, Zül'-Celal'in vechesi için halis olan helal maldan, Kerim ve Müteâl olan Allah'ın buyurduğu gibi: "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman edenler imar eder" bu fani dünya viranesinde mamur bir ev yaptı ki kusursuz bir saray bilakis darü'l-mamur gibi kırk kusursuz saray sevinçle dopdolu buldu Nebi sallallahu aleyhi ve sellem'in buyurduğu gibi: "Kim Allah için bir mescit bina ederse, Allah ona her bir zira için cennette kırk saray ihsan eder". Uğurlu ve muzaffer talihi olan odur ki

Kendi yarınki evini bugün abad eder. Kaçınılmaz olarak vâkıf, Rabbani ilham, Sübhani teyit ve müjde ile vakıf ve muttali olunca: Sahih Müezzin Beş vakit İki kişi 6 dinar, Sahih, Ferras, Kişi, Gün 4 dinar. Berrâb (kapıcı), Kişi, 3/25 dinar(?), Sahih Sahib-i cem'

(muhasibeci/tahsildar) Kişi, 4 dinar

Ve adı geçen vâkıf -Allah Teâlâ onun şanını yüceltsin- el-Âlî İmâdü'd-devle ve d-din Mahmud, zikredilen ve vasfedilen vakıfların mütevelliliğini şerefli zatına ve yüce nefesine devretti, şer'î bir devirle devretti. Ve onun eceli geldikten sonra, onun en olgun evladına ve onun evladına ve onun evladının evladına; erkek ve kadın, nesilden nesile, batından batına, akabten akabe böylece ardı ardına nesiller boyu intikal edip tükendiğinde, onlardan her kim ki evlada rücu ederse, şer'î mütevellisi o olsun ta ki Allah yeryüzüne varis olana kadar. Ve şart kıldı vakfeden... cömertlik ve kerem kaynağı ulu zat... Hâce Kemâlü'd-din Hüseyin el-Hâfız el-Hassâb şerefli müfettiş ve nazır olsun... onun nezareti ve işrâfı altında mahsuller adı geçen darüşşifanın masraflarına sarf olunsun ve ondan sonra onun evladına ve onunla ilgili olanlara ait olsun, şer'î ve sahih bir şekilde. Ve aynı şekilde şart kıldı ki bu vakıfların akar mahsullerinden ne elde edilirse, evveliyetle adı geçen vakıfların imaretine ve üzerine vakıf yapılan mescide ve mescidin aydınlatma ve hasır maslahatlarına ... ve ondan bakiye kalan ne olursa muayyen hatibe ve imama... ki beş vakit namazda adı geçen hafızlarla imamet eyler... ve adı geçen müezzin ve ferraşa yazıldığı veçhile sarf edilsin ve onlardan ne fazla kalırsa zikredilen düstur üzere olsun. Müderris ve talebeye sarf etsinler ve şart kıldı ki müderris her altı ayda talebeleri imtihan etsin ve talebenin azil ve nasbı müderrisin şerefli reyine müteallik olsun; ve ondan bakiye kalan öşür (onda bir) hakk-ı tevliye olarak tasarruf olunsun ve nısf-ı öşür (yirmide bir) hakk-ı işraf ve nezaret olarak adı geçen Hâce Kemâlü'd-din Hüseyin'e ve ondan sonra onun evladına ait olsun, ve bakiye kalan ne varsa bir günlük masraf olarak ehli ilim, ehli salah ve ehli bidat olmayan fukaraya olsun

ve bu mescide nüzul etsinler , şer'î, sahih, sarih, dini, lazım, müncer ve muhalled bir vakıf ve sebil kılma ile; öyle ki satılamaz, hibe edilemez, rehin verilemez ve bir yıldan fazla kiraya verilemez; zalimlerin ve zorbaların tasallutundan muhafaza olunsun, ve bu kıssanın başından sonuna kadar şer'î hükmün cevazı ulaştıktan sonra...

Şer'î hakim, hükmü nafiz ve yüce olan zat -Allah Teâlâ onun şanını yüceltsin- tüm bunların sıhhatine, başından sonuna, başlangıcından nihayetine kadar, gözetilmesi gereken şartlar ve dini rükler dahilinde şer'î, sahih, kesin, kati ve daimi bir hükümle hükmetti. Ve bu durum, hicret-i nebeviyyenin sekiz yüz yetmiş yedi senesi şerefli recep ayının yirmi üçüncü gününde vaki oldu.

Vâkıfın yazısı ve mührü

Yukarıda yazılıp nispet edilen veçhile, şahidim ve şahitlik ederim, ben ulemadanım, bunu sağ elimle yazdım, bu zayıfa isnat edilen hususları itiraf ederim, bu hakir zayıf ondan muetereftir ve bu vakfiyenin ikrarcısıdır, bu fakirden sadır olmuştur, yazıldığı ve tevdi olunduğu veçhile.
[Mühür yeri]

Fethullah b. Abdülmelik'in sicili

Kendisinin dayanağı olmayanın dayanağı olan Allah'a hamddan sonra; salat ve selam, Rabbinin kendisine vaat ettiği Makam-ı Mahmud'un sahibine, onun ailesine ve ashabına olsun ki onlar neshi ve tükenmesi olmayan şeriatın kurucusudurlar. Yazılı zikirde adı geçen, tasadduk eden, hayır sahibi, habir, akıllı ve büyük o vâkıftan -Allah onun hasenatını kabul buyursun, hayırlarını kat kat artırsın ve ona rahmet hazinelerini açsın-kamunun maslahatları ve işlerin yolları onun apaçık reyine ve sağlam azmine bağlı olmaktan geri durmasın, sevap onun olsun; mahlukat arasından toplulukların direği, yüce lütuflarla hep övülmüş kalsın; bu ise Azîz ve Kerîm olan Allah'ın fazlındandır ve minnet O'nadır. Fakir Fethullah b. Abdülmelik, onda kendisine isnat edilen hususları ilmiyle şahit tutarak bunu birbirini kapsayan beş nüsha halinde yazdı.

[Diğer sicil]

Vakfetti o adı geçen vâkıf

Sırf Zü'l-Celal'in rızası için

Bu kitapta zikredilen ne varsa

Uğurlu talihli vâkıfın sözüdür

Zamanın tüm afet ve belalarından

Her halükarda Allah onun hafızı olsun

Bu hakir de diğer şahitler gibi

O güzel huylunun sözüne şahittir

Bunu kulların en zayıfı zü'l-kuvveti'l-metîn Mahmud b. Ali Hümayun b. Muîn yazdı – Allah Nebi ve ailesi hürmetine onların şanını ıslah etsin.

[Diğer sicil]

Yüce himmetlerin sahibi o tasadduk eden vâkıf, kelamın kalıntıları üzerine nimetlerin yücelikleriyle beni şahit tuttu. Ve denildiği gibi, İmadüddin doğuşundan itibaren fiilen yücedir ve onun doğduğu yerden parlayan gecenin yıldızı her zaman Mahmud (övülmüş) kalmaya devam etsin... ona izafe edilen hususlarla. Ve ben Allah'ın rahmetine muhtaç kul el-Hâfız Abdullah b. Fethullah b. Abdülmelik el-Vâiz.... bunu Allah'a tevekkül ederek beş vesika halinde yazdı.

[Diğer sicil]

Hamd, tüm mahlukata dinin yollarını en güzel meşruiyetle açıklayan ve şeriatın kaidelerini en açık nizamla koyan Allah'a mahsustur; öyle bir hamd ki bulutların damlalarından katbekat fazla olan ve tomurcuksuz doğanların üzerinde büyüüp gelişen bir hamd ile. Salat ve selam, Tihâme dağlarından tam nurlarla gönderilen Zat'ın üzerine, onun ailesinin ve halifelerinin üzerine olsun. Ve bundan sonra, şüphesiz ki Allah Teâlâ kullarından bir kul için hayır murat ettiğinde "Eğer Allah bir kuluna hayır dilerse" onu dünya ve ahiret salahına ulaştırır ve onu hayırlarda amel edenlerin öncüsü kılar. Bu hakikat kendisinde zahir olanlardan biri de bu kitapta adı geçen, tasadduk eden o vâkıftır...

kıyamet gününe kadar. Sonra o, kendisine nispet edilen hususların tamamını onda ikrar etti; halis kul, yüce Allah için onun ikrarına şahitlik etti, Hibetullah b. Ali. Ve hamd yüce Allah'adır.

[Diğer sicil]

Adı geçen vâkıf, bu şerefli, aziz ve latif kitapta -onun adalet günleri ve devleti ebedi olsun-bu uğurlu, gözetilen, açık ve net sahifede yazılıp zikredilen hususların tamamına bu fakir, hakir ve zayıfı şahit kıldı ve? kıldı. Bunu Muhammed b. Ali b. el-Hür yazdı.

[Diğer sicil]

Kulların en küçüğü, el-Ganî olan Zeynelabidin b. Muhammed b. Ali'nin sözü de böyledir; bunu sağ eliyle yazdı.

[Diğer sicil]

Adı geçen o vâkıf, kendi şerefli nefesine nispet ettiği hususlara beni şahit tuttu. Ve ben kul Muhammed b. Ali b. Haydar b. Hasan el-Ma'rî – Allah onu affetsin, Muhammed ve ailesi hürmetine onu muvaffak kılsın- hep birlikte. Ve's-selam.

[Diğer sicil]

Yazılı derecelere ve açıklanan yola zayıf kul Murtaza b. Hüseyin b. Muhammed el-Huseynî şahit oldu. [Mühür yeri]

[Diğer sicil]

Kul Abdullah b. Ali b. Mutahhar el-Huseynî onda olanlara şahitlik eder; bunu sağ eliyle yazdı.

[Diğer sicil]

Onun şahitliği kulun en küçüğü Nasîr Abdüsselam b. Hüseyin'dir; bunu yazdı. [Mühür yeri]

[Diğer sicil]

Bu şer'î kitapta satırlara dökülenlerin şahidiyim; ve ben kulun en küçüğü Muîn b. Tâcüddin Muhtas'ım – Allah Teâlâ onu ıslah etsin. [Mühür

yeri]
 [Diğer sicil]
 Yazılı derecelere Ali b. Ahmed b. Hüseyin şahit oldu.
 [Diğer sicil]
 Cenabın ikrarına ..? Hüseyin b. Maâl b. Ali Kâfî şahittir.
 [Diğer sicil]
 Kul Muîn b. Cemşîd b. Mes'ûd bu kitabın içeriğine şahitlik eder; bunu yazdı ...?
 [Diğer sicil]
 Zayıf ve cılız kul Ebû İshak b. Hüseyin [şayet: Habib] onda olanlara şahittir.
 [Diğer sicil]
 Kul Seyyid Ali b. Hacı İbrahim Kazvî'nin şahitliğiyle. [Mühür yeri]
 [Diğer sicil]
 Nâd-ı Ali onda olanlara şahit oldu [...?]. [Mühür yeri]
 [Diğer sicil]
 Ve ben şahitlerden bunun üzerine [.....?] Ebû Sa'd – Allah onları affetsin.
 [Diğer sicil]
 Tasadduk eden o vâkıf, kendi şerefli nefesine nispet ettiği hususlara beni şahit tuttu. Ve ben el-Hâfız kul Kâfî b. Abdülkâim b. Ali – Allah onun günahlarını affetsin ve Muhammed ile ailesi hürmetine hep birlikte onun şanını ıslah etsin.
 [Diğer sicil]
 Kemâlû'd-din b. Şemsü'd-din'in şahitliği; bunu Muhammed yazdı.
 [Diğer sicil]
 Zayıf kul Fahrû'd-din Ali b. Şeref'in şahitliğiyle – Allah onun şanını ıslah etsin.
 [Diğer sicil]
 Kul Atâ b. Ali Nazar'ın (?) onda olanlara şahitliğiyle.
 [Diğer sicil]
 Zayıf kul ... Abdüssamed'in şahitliğiyle.
 [Diğer sicil]
 Kul Abdül b. Hüseyin b. İsmâil'in şahitliğiyle; bunu sağ eliyle yazdı.
 [Diğer sicil]
 [Diğer sicil]
 Zayıf kul Cemâlû'd-din Azîz'in şahitliğiyle ..?
 [Diğer sicil]
 Açıklanan evraka ve yazılı yola Hüseyin b. Abdül b. Hüseyin şahit oldu ..?
 [Diğer sicil]
 Ben, muhtaç ve zayıf kul el-Ganî Nûrû'l-Alî b. Hacı Kemâl onda olanlara şahidim – Allah onların günahlarını affetsin.
 [Diğer sicil]
 Zayıf kul Nûrû'd-din Emîn Muhammed Fâiz'in şahitliğiyle.
 [Diğer sicil]
 Zayıf kul Tayyibşâh b. Alî Şâh Hüseyin bu kitabın içeriğine şahitlik eder ..?
 [Diğer sicil]
 Zayıf kul Mahmud Kivâmü'd-din'in şahitliğiyle.

Ek 2. 8 Şaban 877 (08 Ocak 1473) Tarihli Vakıfname / Arşiv Belgesi: 0877/1473 Vaqf for the Masjid-i Maydan (Mir 'Imad) in Kashan 2/. Vakfın orijinal metni için bkz <https://www.asnad.org/en/document/192/>

O Azîz'dir... Zikredilen vakıf kurucusunun ikrarı sabit olmuştur...Bunu el-Huseyn yanımda yazdı.

bin Ubeydullah bin Muhammed et-Tûsî, sıhhati üzere hakîm olarak, O'na hamedederek

[Diğer Sicil]

O, vakıf kurucusunun kendisine yöneltilen husustaki itirafıdır; yanımda açık bir ifadeyle sabit olmuştur. Bunu yazdı

Fakir Ali bin Hibetullah bin Ali, sıhhati üzere hakîm olarak, O'na hamedederek

O sonsuz hamd ve eksiksiz salat u selamdan sonra, yine vakfetti ve tasadduk eyledi vezirlik makamının sığınağı, saadet günlerinin mensubu, adı geçen vakıf kurucusu cenab ki o en yüce, en adil, en kerem sahibi emir, güvenilir, kendisine kulluk edilen İmadü'd-Devle ve'd-Dîn Mahmûd'dur. Büyük emir, merhum ve said olan Muînü'd-Dîn Şiblî eş-Şirvânî'nin oğludur -Allah Teâlâ onu desteklesin-hayırlar menzilindedir; büyük atalarının ruhu yüksek derecelere erişsin. Sınırları ve vasıfları belirtilen Cami Mescidi üzerine bu belgenin düzenlenmesinden önce kendisinin mülkü ve meşru hakkı olan şeyler arasından açık delillerden şer'i bir mülk olarak ve bu belgenin alt kısmında isimleri zikredilen şahitlerin şehadetiyle bu güzel belgenin. Ve o, nehir kenarında kurulu olan imar edilmiş kasabanın tamamıdır. Kâşan şehrinin mezralarından Devletâbâd adıyla çağrılan çiftliktir. -Allah Teâlâ onu korusun-

Zamanın felaketleri, zikredilen şehrin kapılarından Çarşı Kapısı dışındaki bir yerde meydana gelen, mesahası o kasaba, çiftçi arşınıyla beş yüz on dört arşındır, sınırlandırılmış olan meşhur Bedr toprağı ile Hindüân ve Hâce Şerefü'd-Dîn Seyyid Ali el-Kazvî'nin toprağı ve en yüce

Seyyid Celâlû'd-Dîn Murtezâ bin Seyyid Kemâlû'd-Dîn Hüseyin'in toprağı ve en yüce sahip Şah Ebu İshak'ın toprağı ve merhum Tûbâ [Makamı] emîrinin muayyen vakıf toprağı ve en yüce, mutlu, bağışlanmış sahip Hâce Muînû'd-Dîn Ahmed'in medrese vakfı toprağı ve mağfîret nişanlı şeriat cenabı Kadı Nizâmû'd-Dîn Mahmûd'un varislerinin toprağı ve adı geçen Hâce Şerefû'd-Dîn Seyyid Ali'nin toprağı ve adı geçen Seyyid Celâlû'd-Dîn Murtezâ'nın toprağı ve Hâce Kemâl varislerinin toprağı Muhammed Derviş ve adı geçen Seyyid Celâlû'd-Dîn Murtezâ'nın toprağı ve divan halisesi toprağı ve adı geçen Hâce Şerefû'd-Dîn Seyyid Ali'nin toprağı ve Yahyâbâd meşhedinin vakıf toprağı ve adı geçen Kadı Nizâmû'd-Dîn'in varislerinin toprağı ve divan halisesi toprağı ve Hâce Şerefû'd-Dîn Seyyid Ali'nin toprağı ve adı geçen Hâce Ahmed varislerinin toprağı ve devlet mabadı cenab Emîr İmâdû'd-Dîn Mahmûd eş-Şirvânî el-Vâkıf'ın toprağı ve Seyyid Fahrû'd-Dîn bin Seyyid Mutahhar'ın toprağı ve Hâce Hasan-ı Ârânî'nin toprağı ve Yahyâbâd arazisi ve cadde ile tüm tabileri ve eklentileriyle birlikte; ona şer'an bağlıdır, meşru bir vakıf ve açık bir sebil kılınmıştır, dini ve dünyevi şer'i rûkûnleri ve içeriğinde açıklanan gözetilmesi gereken dini şartları kapsar biçimde, hiçbir değişiklik, başkalaştırma, artırma ve eksiltme olmaksızın, şer'an buna yetkili kılınanın meşru hükmüyle birlikte; bu, Peygamber'in hicretinin sekiz yüz yetmiş yedi senesi muazzam şaban ayının sekizinde vaki oldu. Bu şer'i belgede kayıtlı olan ne varsa [Sicil]

yukarısında ve aşağısında zikredilenler onun içeriğine Fethullah bin Abdülmelik şahitlik etti

sadâre oldu ve bunu ikrar etmektedir

... Mahmûd...

[Diğer Sicil]

Onun içeriğine Allah'ın kullarının en zayıfı Ali bin Muhammed bin Abdürrezzâk el-Kâşî şahitlik eder.

Ek 3. 12 Ramazan 877 (10 Şubat 1473) Tarihli Vakıfname / Arşiv Belgesi:0877/1473 Vaqf for the Masjid-i Maydan (Mir 'Imad) in Kashan 3 of 4, Vakfın orijinal metni için bkz. <https://www.asnad.org/en/document/193/>

O bundan sonra, adı geçen vakıf kurucusu -Allah onu hayırla mükafatlandırınsın-içeriğinde sınırları ve vasıfları belirtilen Cami Mescidi ve hankahı üzerine Allah Teâlâ'ya yakınlaşmak amacıyla vakfetti; İslam şehri Kâşan'da Buka-i Şeşten'de bulunan yağhanenin şayî olan yarısının tamamını; Han Medresesi sınırı ile ve varislerin saray sınırı ile en kerem sahibi, merhum Seyyid Nizâmû'd-Dîn'in iki canibinden Murtezâ; ve cadde sınırı ile ve giriş ve çıkışın ait olduğu yer ile tüm tabileri, eklentileri ve hanın her şeyine mensup olanlar ile ve ahşap, taş ve demir alet edevat ve eşyalar ile ve bunun dışındakiler ile; ve hissenin tamamı, asıl olan on altı gece-gündüzden on dört gece-gündüz hakkıyla, kanalların gece-gündüzlerinin toplamı ve Devletâbâd adıyla çağrılan mezraanın arazileri Kâşan şehri civarındaki mezralardan; Yahyâbâd arazisi sınırı ile ve Nasrâbâd mezraası sınırı ile adı zikredilenler ve Harâskan adıyla çağrılan Bayındır Köyün sınırı ile ve Mahmûdâbâd mezraasının çorak sınırı ile ve şart koştu ki; adı geçen vakıfların gelirini, adı geçen yağhane ve adı geçen mezraadan adı geçen vakıf mallarının tamirinden, imar harcamalarından ve adı geçen yerin maslahatlarının öncelenmesinden sonra ve mütevellinin onda bir hakkı ve müteşerrefin yirmide bir hakkı, içeriğinde açıklanan meşru şekilde, hiçbir değişiklik, başkalaştırma, artırma ve eksiltme olmaksızın sarf ede. Ve bu, mübarek ramazan ayının on ikisinde vaki oldu

Peygamber'in hicretinin sekiz yüz yetmiş yedi senesi için

[Sicil] [Sicil]

.... zikredilen şahitlik etti Bend-i Zaîf Muhammed bin Ali

Allah Teâlâ'ya muhtaç kul

Hibetullah bin Ali el-Hür

[Birkaç Diğer Sicil]

Ek 4. 15 Zilkâde 877 (13 Nisan 1473) Tarihli Vafiname, Arşiv Belgesi: 0877/1473 Vaqf fort he Masjid-i Maydan (Mir'imad) in Kashan 4 of 4, Vakfın orijinal metni için bkz <https://www.asnad.org/en/document/194>

Zikri geçen vâkıfın ikrarı ve adı geçen vâkıfın itirafı, sarîh beyanı üzerine nezdâkeranemde şer'an sabit ve zahir olmuştur.

Fakir ve hakir el-Huseyn Ubeydullah bin Muhammed bunu bizzat tahrir eyledi. Ali bin Hibetullah bin Ali et-Tûsî sıhhat ve sıhhatine hükmederek, mûcibiyle Rabbine hamd ü sena ederek [onayladı].

Müstantik ve müsteân ancak O'dur . Din ve selam rûkûnleriyle milletin kaidelerini pekiştiren Allah'a hamdolsun. Salât u selâm, lütuf ve ihsan ile sena olunan Efendimiz Muhammed'e; en kerim, en yüce ve en eşref makam ile müjdelenen O'nun âline ve geceler ile gündüzler tevalî ettikçe parıldayan kerem sahibi hayırlı ashabının üzerine olsun. Bundan sonra devlet-meâb, vezâret-âyâb, saâdet-intisâb, âlî-cenâb ve adı geçen vâkıf Allah Teâlâ zımında ona hayırlı mükâfatlar ihsan eylesin- mezkûr mescidin inşasından ve zikredilen mevkufatın vakfedilmesinden fâriğ olunca; ilahî tevfiğ ve Rabbânî ilham ile sözü edilen mescidin iki canibine rast gelecek şekilde bir hangâh inşa edilmesini ve bu imaretin karşısında, zamanın dâhilerinden, fazilet penah, iftîhârul-ulemâ , i'tizâdu'l-hukemâi'l-müteellihîn Mevlânâ Fahrüddin Âlî bin es-Sadrû's-Saîd el-Hâce Şemsüddin Muhammed el-Kâşî'nin zihnî icatlarından olan bir saat binasının yapılmasını murad eyledi. Ve o saat binasının içinde, her biri geçmiş hakimlerin gizli sırlar fenden bir fen olan pek çok hikmetli sanatı târ u ta'biye eyledi . Bu durum, adı geçen Mevlânâ hazretlerinin parlak zekâsına ve nâkid hatırına delildir.

Ve şüphe yoktur ki mezkûr imaretler, ulemânın, fukaranın meskeni ve gûnahtan kaçınanların menzildir.....bütün teferruâtı, eklentileri, müştemilâtı ve bunlara ait olan kuyular, nehirler, su kanalları, su kaynakları, suyun görüldüğü yerler, su içme yerleri, su yolları, çatılar, düz damlar, duvarlar, su akarları, girişler, çıkışlar ve yukarıda zikredilen ya da zikredilmeyen, kitaplarda yazılı olan eski ve yeni diğer tüm haklar ve her türlü menfaatler ile birlikte vakfetti. Ve keza adı geçen vâkıf, sözü edilen şehirde, yeni meydana bulunan ve saat binasının yanında yer alan dükkânların geri kalanını tamamen vakfetti. Ve keza, adı geçen şehrin köylerinden olan Feyz (Fin) köyünde bulunan, adı geçen vâkıfın bizzat inşa ettirdiği, sınırları şöhretinden dolayı tarif edilmeye ihtiyaç duymayacak kadar malum olan su değirmenini de vakfetti. Ve

keza, adı geçen vâkıf, Kaşan mezralarından olan "Mühezzebâbâd" mezarındaki yirmi yedi gece-gündüz su nöbeti/hakkı miktarındaki kanat sularını, sınırları geçmişte belirlendiği şekliyle, zikredilen Darüşşifa imaretinin üzerine sahih, şer'î, muhalled ve müebbed bir vakıf ile vakfetti. Ve vâkıf-ı mezkûr şöyle şart kıldı ki: Zikredilen mevkufatın , adı geçen hânkâhın imaretinin ve vakit saatinin tevliyeti , hayatta olduğu sürece vâkıfın kendi zât-ı şerifine ait ola.

Ondan sonra ise, onun en reşid evladına ve onun erkek ve kız çocuklarının evlatlarına nesilden nesile, batından batına, ebeden ve akıben intikal ede. Ondan sonra ise evlatlardan kime rücu ederse.....şer'î mütevellisi ola. Ve keza vâkıf şöyle şart eyledi ki: Zikredilen mevkufatın mahsulü; Evvelâ mezkûr mevkuf akar mülklerinin imaretine adı geçen hânkâhın, vakit saati binasının, onun alet ve edevatının ihtiyaca göre tamir ve ıslahına sarf oluna. Mezkûr darüşşifa imaretlerinden geriye kalan gelir bakî kaldığında, mütevellî bunun öşrünü hakk-ı tevliyet olarak kendi maslahatına sarf ede. Ve bu gelirden geriye kalanından, her gün adı geçen hânkâhın matbahında on men [yaklaşık 30 kg] un ile ekmek pişireler ve fukarayı, mesakinleri ve ibnû's sebîl doyurub it'âm eyleyeler. Ve vâkıf şöyle şart eyledi ki: Vakit saati binasında bulunan alet ve edevatın ıslahı ve tamiri, adı geçen Mevlânâ Fahrüddin Alî münecimin re'y-i şerifine müteallik bağlı ola. Ondan sonra ise, onun evladının en âlimine ve onun neslinden ilim sahibi olan, o saatin ıslahını hakkıyla yürütebilecek olan akrabalarına ait ola. Şayet onun akrabaları arasında saatin ıslahından anlayan kimse bulunmaz ise, saatin bakımı adı geçen Mevlânâ hazretleri tarafından, onun ıslahından anlayıp vakıf işini yürütecek başka bir şahsa müteallik ola. Ve her gün, adı geçen hânkâh ve vakit saati mevkufatından, Mevlânâ Fahrüddin Ali'ye on iki Irak dinarı maaş vereler. Ondan sonra ise onun evladının en âlimine ve onun neslinden gelenlere, saatin edevatının bakımını tamamen cari ve dâir tutmaları şartıyla bu maaş verile...

...onun tamir ve bakımıyla ilgileneler; öyle ki o saatin bütün edevatı cari ve dâir ola. Ve ondan sonra, bu ilme vâkıf astronomi/saat mekaniği bilen her kim var ise, mütevellî ona rücu ede. Ve niyaz ile vâkıf şöyle şart eyledi ki: Vakit ve saat binasında bir ferraş ola ki orayı süpüre, temizleye ve maaşı verile.

1. Kıt'a

Lûğistân Çukuru kenarındaki arazi; bir tarafı İzzeddin Allâf arazisiyle, bir tarafı vakıf arazisiyle, bir tarafı Emir Ali'nin varislerinin arazisiyle, bir tarafı Hâce Ahmed arazisiyle ve bir tarafı da mescit vakfı arazisiyle mahduttur.

Miktarı: Muayyen 5 Cerîb

2. Kıt'a

Der-best arazi; bir tarafı Hâce İzzeddin Allâf arazisiyle, bir tarafı adı geçen medresenin vakıf arazisiyle, bir tarafı bâr ile, bir tarafı diğer araziyle ve bir tarafı da mescit vakfı arazisiyle mahduttur.

Miktarı: Muayyen 4 Cerîb.

3. Kıt'a

Kümbet Havuzu'ndaki arazi; bir tarafı vakıf arazisiyle, bir tarafı Hâce İzzeddin Allâf'ın bostanıyla, bir tarafı mîrî araziyle, bir tarafı mescit vakfı arazisiyle mahduttur.

Miktarı: Muayyen 1 Cerîb.

4. Kıt'a

Yine Kümbet Havuzu'ndaki arazi; bir tarafı vakıf arazisiyle, bir tarafı mîrî araziyle, bir tarafı Seyyid Kivâmüddin Şahmir'in varislerinin arazisiyle, bir tarafı Hâce İzzeddin Allâf arazisiyle, bir tarafı mîrî araziyle ve bir tarafı da Kemal Abdullah arazisiyle mahduttur.

Miktarı: 5 Cerîb.

5. Kıt'a

Der-best arazi; bir tarafı mîrî araziyle, bir tarafı bâr ile, bir tarafı İzzeddin Allâf arazisiyle ve bir tarafı Seyyid Kivâmüddin Şahmir'in varislerinin arazisiyle mahduttur.

Miktarı: 3 Cerîb.

6. Kıt'a

"Çeşme-i Ebrû" diye adlandırılan arazi; bir tarafı Emir Ali arazisiyle, bir tarafı Kutbeddin arazisiyle, bir tarafı Seyyid Kivâmüddin Şahmir'in varislerinin arazisiyle, bir tarafı vakıf arazisiyle, bir tarafı adı geçen İzzeddin arazisiyle ve bir tarafı da Kadî Zeyneddin Ali arazisiyle mahduttur.

Miktarı: 10 Cerîb.

7. Kıt'a

"Nesâr-ı Câr" (Nisâr-ı Câr) diye tesmiye olunan arazi; bir tarafı Emirî Ali arazisiyle, bir tarafı Kutbeddin arazisiyle, bir tarafı mîrî araziyle, bir tarafı Hâce İzzeddin Allâf arazisiyle, bir tarafı vakıf arazisiyle ve bir tarafı da adı geçen Hâce İmadüddin'in vakıf arazisiyle mahduttur.

Miktarı: 6 Cerîb.

8. Kıt'a

Yine "Çeşme-i Ebrû" mevkiindeki arazi; bir tarafı vakıf arazisiyle, bir tarafı Hâce İmadüddin arazisiyle, bir tarafı İzzeddin Allâf arazisiyle ve bir tarafı da Bîdgül (Bedgöl) yolu ile mahduttur.

Miktarı: 4 Cerîb.

9. Kıt'a

Yine "Çeşme-i Ebrû" mevkiindeki arazi; bir tarafı Hâce İzzeddin Allâf arazisiyle, bir tarafı adı geçen İzzeddin'in arazisiyle, iki canibi de keza Bîdgül yolu ile mahduttur.

Miktarı: 4 Cerîb.

10. Kıt'a

... Bîdgül yolu kenarında yer alan ve ... diye tesmiye olunan arazi; bir tarafı Emir Ali-i Cemal Abdal arazisiyle, bir tarafı mezra arazileriyle ve

bir tarafı da Bîdgül yolu ile mahduttur.

Miktarı: 11 Cerîb.

ve bir tarafı hâlîsa-i şerîfe arazisiyle, bir tarafı vakıf arazisiyle mahduttur.

Miktarı: 3 Cerîb.

... İzzeddin Allâf arazisiyle, bir tarafı vakıf arazisiyle, bir tarafı Hâce Muînüddin Ahmed Medresesi vakfı arazisiyle ve bir tarafı da adı geçen İzzeddin'in arazisiyle mahduttur.

Miktarı: 5 Cerîb.

11. Kıt'a

"Berûrâr Sel Yatağı" (Mesîl-i Berûrâr) diye tesmiye olunan arazi; bir tarafı vakıf arazisiyle, bir tarafı adı geçen Hâce Muînüddin Ahmed Medresesi vakfı arazisiyle, bir tarafı adı geçen medresenin diğer arazisiyle, bir tarafı mîrî araziyle ve bir tarafı da Kadî Nizameddin Mahmudun varislerinin arazisiyle mahduttur.

Miktarı: 5 Cerîb.

12. Kıt'a

Lette-i Meydân diye tesmiye olunan arazi; bir tarafı vakıf arazisiyle, bir tarafı adı geçen Hâce Muînüddin Ahmed Medresesi vakfı arazisiyle, bir tarafı şâri'-i âm ile, bir tarafı İzzeddin Allâf arazisiyle ve bir tarafı da yine adı geçen medresenin vakıf arazisiyle mahduttur.

Miktarı: 5 Cerîb.

13. Kıt'a

... diye tesmiye olunan arazi; bir tarafı vakıf arazisiyle, bir tarafı vakıf arazisiyle, bir tarafı İzzeddin Allâf arazisiyle, bir tarafı yine vakıf arazisiyle, bir tarafı şâri'-i âm ile ve bir tarafı da adı geçen Hâce Muînüddin Ahmed Medresesi vakfı arazisiyle mahduttur.

Miktarı: ...

14. Kıt'a

Meydan arazisi; bir tarafı medrese vakfı arazisiyle, bir tarafı Hâce Muînüddin Ahmed arazisiyle, bir tarafı Hâce Ahmed arazisiyle, bir tarafı İzzeddin Allâf arazisiyle, bir tarafı kamu yolu ile ve bir tarafı da Bûzeydâbâd yolu ile mahduttur.

Miktarı: 3 Cerîb-i Beyâbân

15. Kıt'a

"Gârszâr" (Kârszâr) diye tesmiye olunan arazi; bir tarafı vakıf arazisiyle, bir tarafı Emir Ali Cemal arazisiyle, bir tarafı adı geçen Hâce Muînüddin Ahmed vakfı arazisiyle, bir tarafı yine vakıf arazisiyle ve bir tarafı da İzzeddin Allâf arazisiyle mahduttur.

Miktarı: 5 Cerîb.

16. Kıt'a:

Kûçe-i Havz arazisi; bir tarafı vakıf arazisiyle, bir tarafı adı geçen Hâce Muînüddin Ahmed arazisiyle, bir tarafı İzzeddin Allâf arazisiyle, bir tarafı kamu yolu ile, bir tarafı Hâce Ahmed arazisiyle, bir tarafı İzzeddin Allâf arazisiyle, bir tarafı Bûzeydâbâd yolu ile ve bir tarafı da vakıf arazisiyle mahduttur.

Miktarı: 3 Cerîb.

17. Kıt'a

"Gûlgizâr" (Kelçizâr) diye tesmiye olunan arazi; bir tarafı Mevlânâ Celâleddin Hibetullah'ın varislerinin arazisiyle, bir tarafı duvar ile, bir tarafı mescit vakfı arazisiyle, bir tarafı muayyen diğer araziyle ve bir tarafı da adı geçen Hâce Muînüddin Ahmed Medresesi vakfı arazisiyle mahduttur.

Miktarı: 4 Cerîb.

18. Kıt'a

"Devlet-i Sultân" diye tesmiye olunan arazi; bir tarafı muayyen vakıf arazisiyle, bir tarafı mescit vakfı arazisiyle, bir tarafı İzzeddin Allâf arazisiyle, bir tarafı adı geçen Hâce Muînüddin Ahmed Medresesi vakfı arazisiyle ve bir tarafı da adı geçen İzzeddin Allâf arazisiyle mahduttur.

Miktarı: Mezkûr 4 Cerîb.

...ve asfiyânın (safiyet ve kemal sahibi sufilerin) sığınağıdır; herkesin gönlünün ferahlamasına ve müşahede edenlerin seyr ü temâşâsına vesiledir.

Vâkıf-ı mezkûr, mezkûr hâlîsa topraklarını, adı geçen hânkâhın tamamını [...] ve vakit saati binasının tamamını vakfetti. Ve şöyle şart kıldı ki: Fakirler, tasavvuf erbabı, takva ve kemal ehli, yaşlılar ve gençler taat) üzere o hânkâhta sakin olalar . Ve oraya gelip gidenler ile İslam yolcuları, Ehl-i Bid'at'ten olmayıp Ehl-i Sünnet üzere oraya nâzil olalar konaklayalarVe mezkûr vâkıf, adı geçen hânkâh ve vakit saati binasının üzerine ki o hânkâha yakındır- Kaşan şehri havâlisindeki mezralardan olan "Nasrâbâd" mezrasındaki kanat sularının toplamından tam ve kâmil nisf hisseyi sahih bir vakıf ile vakfetti. Bahsi geçen Nasrâbâd mezrasının sınırları: Yahyâbâd mezrası hududuyla, adı geçen Devletâbâd mezrası hududuyla, Bîdgül yoluyla ve Câpâsân mezrası hududuyla mahduttur. Ve keza, Kaşan şehri havâlisindeki mezralardan olan "Mühezzebâbâd" mezrasındaki kanat sularının toplam yirmi yedi şebânruzluk hakkından vâkıfa ait olan hisselerin tamamını da vakfetti. Sınırları: Nasrâbâd mezrası hududuyla, Bîdgül caddesiyle, [...] hududuyla, Sâlihâbâd mezrası hududuyla, Enûşâbâd caddesiyle ve Câpâsân mezrası hududuyla mahduttur. Adı geçen bu mezradaki, yirmi dört fasıl ve tafsilat üzere malum ve muayyen olan arazilerin parsel parsel dökümü, çiftçi zirâiyledir.

19. Kıt'a

Bîdgül yolu kenarındaki Şâhânî arazisi; bir tarafı Bîdgül yoluyla, bir tarafı vakıf arazisiyle, bir tarafı Emir Ali-i Kutbeddin arazisiyle, bir tarafı vakıf arazisiyle ve bir tarafı da ... arazisiyle mahduttur.

Miktarı: 6.000... Cerîb

20. Kıt'a

Şâhânî arazisi; bir tarafı vakıf arazisiyle, bir tarafı Emir Ali-i Kutbeddin arazisiyle, bir tarafı Seyyid Kivâmüddin'in varislerinin arazisiyle, bir tarafı İzzeddin Allâf arazisiyle ve bir tarafı da Câpâsân arazisiyle mahduttur.

Miktarı: 6 Cerîb.

21.Kıt'a

Havz-ı Mescid ve Hângâh yanındaki arazi; bir tarafı Hâce Muînüddin Ahmed'in varislerinin arazisiyle, bir tarafı İzzeddin Allâf arazisiyle ve bir tarafı da şâri' ile mahduttur.

Miktarı: 3 Cerîb.

22.Kıt'a

... arazisi; bir tarafı İzzeddin Allâf arazisiyle, bir tarafı Hâce Muînüddin Ahmed'in varislerinin arazisiyle, bir tarafı Emir Ali-i Kutbeddin arazisiyle ve iki canibi de vakıf arazisiyle mahduttur.

Miktarı: 4 Cerîb.

23.Kıt'a

Bir tarafı şâri' ile mahduttur.

Miktarı: 3 Cerîb.

Hududu: Arazi; Emir Ali-i Kutbeddin'in arazisi sınırı ile [mahduttur]...

24. Kıt'a

İki canibi (iki yönü) de yol ile mahduttur.

Miktarı: 4 Cerîb.

Hududu: Arazi; mîrî/divânî arazisi sınırı ile ve [...] arazisi sınırı ile [mahduttur]...

...ona su nakledilmesi ihtiyacı hasıl ola. Ve her gün, zikredilen mevkufatın, adı geçen kişiye iki Irak dinarı vazife verile ve keza vâkîf şöyle şart eyledi ki: Cenâb-ı sâhib-i a'zam, kudvetü'l-emâcid, Hâce Kemâleddin Hüseyin-hâfîzu'l-hisâb - işbu mezkûr mevkufatın müşrifî ve nâzırı ola. Ve gelirler onun vukûfu ve bilgisi ile mezkûr masraflara sarf oluna. Ve ondan sonra, hakk-ı işrâf ve hakk-ı nezâret onun evladına ve evladının evladına bu mûcip üzere intikal ede.

Vâkîf işbu mülkleri vakf-ı müebbed ve tasarruf-ı vakıf ile teslim eyledi; öyle bir vakıf ki, sahihü'l-kavâid ve'l-erkân, müessisü'l-bünyân ve ebedî bir vakıftır. Müebbeden aslâ satılamaz hibe edilemez, miras bırakılamaz, rehin verilemez bir seneden fazla kiraya verilemez ve zalimlerin ya da mütegalibinin, el koymasıyla hiçbir surette ve hiçbir sebeple mülk edinilemez. Ta ki Allah ki O, yeryüzünün ve üzerindeki her hayırlı varisidir-arza varis oluncaya kadar. Bu vakıf, Allah Teâlâ'nın rızasını talep etmek ve O'nun hoşnutluğuna nail olmak gayesiyle, Allah'a yakınlaşmak için yapılmıştır. Elîm azaptan ve her türlü mahlukattan kaçarak bunu yapan vâkîfın işbu hayratını iptal etmeye çabalayan her kim olursa ister azamet sahibi idarecilerden ister ekâbir-i kirâmdan, ister sadattan, isterse de zû'l-ihirâm ahaliden olsun; Allah'ın laneti, hışmı ve celâli o kimsenin üzerine ola! Öyle bir günde ki kıyamette; zalimlere mazeretleri fayda vermez, lanet onlarıdır ve cehennem onlarıdır. En adil hakim olan Allah'ın nezdinde davası reddolunmuş, ebediyen hüsrana ve hüsrân içinde mahzûl ola. Hz. Risâlet-penâh'ın mübarek rûhu huzurunda mahcup, ahiret gününde ise hüsrana uğrayanlardan hâib ve hâsir ola. Dünya rûsvaylığından ve ahiret azabından Allah'a sığınırız. Ayet-i kerimenin hükmünce: "Her kim bunu işittikten sonra değiştirirse, bunun günahı ancak onu değiştirenlerin üzerinedir." [Bakara, 181]

...Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir [Bakara, 181'in sonu]. Ve Resûlullah -sallâllâhu aleyhi ve âlihî ve sellem-hazretlerinin hadîs-i tayyibesi hükmünce; her kim bunu değiştirirse... Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun... Ve zâlike işbu vakıf tescili; Hicret-i Nebeviyye'nin yedi yüz yetmiş yedi senesi Zilkadeü'l-Harâm ayının on beşinci günü (15 Zilkade 777 / 6 Nisan 1376) adı geçen vakfedenin baştan sona ikrarı ile vaki olmuştur. Kerîmüddin oğlu Nûrullah şahit oldu.

Structured Abstract

This study explores in depth the religious, financial and sectarian elements of the practice of mosque construction and foundation creation in the Qaraqoyuns period through the Mirimad Mosque's endowments. The Mirimad Mosque, a foundation institution of significant renown, underwent reconstruction in 1463 under the auspices of Hāja Imām al-Dīn Mahmud Shirvanī, the vizier of the Sultan Qaraqoyuns Jahan Shah. The mosque is notable for its role in reflecting the socio-economic and cultural dynamics of the period, making it a valuable source for understanding the historical and cultural context of its time. The present study will concentrate on four distinct waqfs prepared by Hâce Imāmüddin Mahmud Şirvanî, which will be analysed in detail. The foundation records, which date to 1472-1473, provide comprehensive information about the nature of the donations made to the mosque and the purposes of their expenditure. In the initial Waqf record, a bathhouse, shares of the Isfidabad wing in the village of Fin, and various shops were endowed for the mosque. The administration of the waqf was the responsibility of the founder and his male descendants, and the income was to be spent on the mosque or a darüşşifa. In the second waqf, a masjep in the Devletabad farm was donated; in the third waqf, half of the common property of a house and the income from the Devletabad field and Assarhane were donated to the mosque and the Hangāh attached to it. The establishment of these endowments was driven by the objective of addressing prevailing social needs by enhancing the quality of religious services. The fourth Waqf document for the Mirimad Mosque concerned the construction of the hangar and clock building. The document under consideration herein emphasises the water sources of the Nasrabad and Moohezzabad farms, in addition to the commercial establishments located within the newly constructed square and the mills situated in proximity to village of the Fin.

The Waqf imposed a series of conditions on the residency of individuals in the Hangāh. These conditions included the requirement that the residents be poor, Sufis, and Muslims who did not adhere to the beliefs of Ahl al-Bid'at. The Hangāh was considered to be a significant centre for the dissemination of Sufi culture, and the Waqf's restrictions on residency were intended to promote the preservation of this cultural heritage. Ultimately, the purpose of the endowments was to provide daily aid to the impoverished, subsequent to the allocation of funds for repairs and trustees. This was intended to encourage social solidarity. The fact that only the economically disadvantaged, Sufis and non-bid'at Muslims were permitted to reside in the hangāh is a significant element in terms of the spread of a particular phenomenon within the social hierarchy, namely Sufi culture. The hangars of the period are notable for their function as educational and residential facilities for students from outside the city, and for their role as venues for lectures by prominent scholars. The Waqf asserts that the only individuals permitted to reside in the hangahs were those who identified as Sufi and as Muslims who did not adhere to bid'at. This provides insight into the relationship between the religious norms of the period and the social understanding of Sufism. Indeed, Sufism is a manifestation of spiritual depth within Islamic societies, wherein it functions as an alternative spiritual authority to that of religious authority. While Sufism encourages an inner development, the closed structure of hangahs allows for the deepening of Sufi practices. Another significant element in the foundation records is the sectarian distinction and the concept of "bid'at". The observation that the Qaraqoyuns administration permitted specific groups to reside in hangahs indicates the presence of varied religious norms within society and the manner in which these norms were distinguished from others. The distinctive configuration of the tariqa, predicated upon a singular Sufi comprehension whilst eschewing alternative interpretations, signifies a discord between the religious and legal authorities of the era and the tariqas. This demonstrates the impact of Sufism on societal dynamics.

As stated in the foundational documents, foundation properties were considered to be immune from donation, sale or demolition. Instead, they were typically bequeathed to the eldest son, with the management of the foundation being conducted by officials appointed by the founder. These regulations are regarded as pivotal components in shaping the social structure and religious understanding. Furthermore, within this system, in which the concepts of taxation and social justice are intertwined, the functionality of foundations and the management of their income assume a pivotal role in the promotion of social aid and solidarity. The allocation of a proportion of foundation revenues to the economically disadvantaged and travellers, with a view to reducing poverty, constitutes a significant arrangement for the promotion of social solidarity. An examination of the terms of the vakname reveals that Sufi culture possessed both a religious and a social dimension. In this context, it becomes evident that the establishment of foundations in accordance with the social dynamics of the period and the expectations of the populace engendered social solidarity.

In conclusion, it is evident that the endowments of the Mirimad Mosque represent a significant source for comprehending the economic, social and religious structure of 15th-century Islamic society. The documents under consideration provide valuable insights into the cultural and historical context, whilst also offering a unique perspective on the dynamics and social impact of the waqf system.